

Statisztikai Szemle

Közzététel: 2018. december 4.

A tanulmány címe:

Még húsz év a pénzügyi számlákból – Magyarország pénzügyi mutatói 1949 és 1969 között

Szerzők:

Simon Béla, az MNB főosztályvezetője, e-mail: simonb@mnb.hu

DOI: <https://doi.org/10.20311/stat2018.11-12.hu1129>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) Statisztikai Szemle c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány, vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

1. A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Sztj.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
2. A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
3. A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
4. A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Sztj. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
5. A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
6. A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:

„*Forrás: Statisztikai Szemle c. folyóirat 96. évfolyam 11–12. számában megjelent, Simon Béla által írt 'Még húsz év a pénzügyi számlákból – Magyarország pénzügyi mutatói 1949 és 1969 között' című tanulmány (link csatolása)*”

7. A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a KSH, vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Simon Béla,
az MNB főosztályvezetője
E-mail: simonb@mnb.hu

**Még húsz év a pénzügyi
számlákból – Magyarország
pénzügyi mutatói
1949 és 1969 között**

DOI: 10.20311/stat2018.11-12.hu1129

A *Statisztikai Szemle* 2018. márciusi számában ismertettük a pénzügyi számlák nemrég elkészült, 1970 és 1989 közötti főbb adatait, illetve az adatösszeállítás módszereit és kihívásait. A statisztika részletes idősorai és módszertani leírása külön kiadványban jelentek meg az MNB (Magyar Nemzeti Bank) honlapján. Ebben a tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy a gazdaság egészének és egyes szektorainak pénzügyi eszközeiről és kötelezettségeiről további visszamenőleges statisztikai adatokat közöljünk. Emellett néhány egyéb pénzügyi mutató előállításával is foglalkozunk annak érdekében, hogy átfogó és a későbbi időszakokkal összehasonlítható adathalmazunk legyen az ország pénzügyi helyzetére vonatkozóan.

A nemzeti számlák rendszere valamely gazdaság termelési, jövedelmi és felhalmozási folyamatait írja le, lehetőség szerint térben és időben összehasonlítható módon. Sok évtizedes története során a nemzetiszámla-statisztika hatalmas fejlődésen ment keresztül, tartalmát és megfigyelési, összeállítási módszereit tekintve egyaránt, ezért az összehasonlíthatóság követelménye csak részben teljesülhet.¹ Utólag természetesen van lehetőség átfogó módszertani revíziók végrehajtására, a régebbi adatok felülvizsgálatára, az idősorokban keletkezett törések kiküszöbölésére vagy hiányzó idősorok előállítására. Ezt a munkát azonban az erőforrások hiányán túl elsősorban az adott időszakra vonatkozó adatforrások és az információk hiánya nehezíti.

¹ Még látványosabb a fejlődés abban az esetben, ha valamely ország később kapcsolódik be a statisztika összeállításába, vagy fokozatosan építi fel a statisztikát, illetve fokozatosan veszi át, fogadja el annak nemzetközi szabályait.

Amennyiben bizonyos jelenségeket nem figyeltek meg, nem rögzítettek valamely időszakban, azokról utólagosan meglehetősen nehéz statisztikát készíteni.

A nemzeti számlák rendszerében a reálfolyamatok leírása mellett egyre nagyobb szerepet kap a pénzügyi folyamatok megjelenítése, illetve az állományi, vagyoni adatok bemutatása. A felhalmozás ugyanis nemcsak beruházást és készletváltozást jelent, hanem pénzügyi megtakarítást, befektetést is. Emellett a felhalmozás eredménye, a vagyon is megjelenik a statisztikában nem pénzügyi és pénzügyi eszközök, illetve kötelezettségek formájában. Ráadásul a vagyon időszak végi állománya nemcsak felhalmozási tranzakciók (beruházás, készletmozgás, befektetés, finanszírozás) révén változhat, hanem átértékelődés és egyéb volumenváltozás folytán is (például megsemmisülhet, elveszhet vagy átalakulhat).

A pénzügyiszámla-statisztika az 1990-es évek terméke, az SNA (System of National Accounts – nemzeti számlák rendszere) 1993-as változata mutatta be először a maga teljességében a felhalmozási számlák finanszírozási részét és az ahhoz kapcsolódó állományi kimutatásokat, mérlegeket. A külső finanszírozásról, a külfölddel szembeni követelésekről és kötelezettségekről, az államháztartás finanszírozásáról vagy a monetáris aggregátumokról, a hitelekről, valamint a pénzmennyiségekről korábban is voltak statisztikák, de ezek a forgalmi és állományi adatok nem illeszkedtek egy minden szektorra kiterjedő és a nemzetgazdaság reálfolyamatait kiegészítő egységes rendszerbe.² A pénzügyi számlák adataival ezért általában csak az 1990-es évek elejétől kezdődően találkozhatunk.³ A pénzügyi számlák visszamenőleges összeállítása tehát nem csupán adatrevízió, nem az egykor közölt adatok átrendezése, hanem egy korábban nem létező statisztikai terület megjelenése. Ennek során a jelenleg érvényes módszerekkel és kategóriákkal próbáljuk meg leírni a nemzetgazdaság több évtizeddel ez előtti vagyoni helyzetét és finanszírozási folyamatait, az akkor más célból keletkezett és fennmaradt információk felhasználásával. A nemzeti számlák és ezen belül a pénzügyi számlák rendszere mára átfogó és széles körben ismert statisztikai rendszerré vált a makrogazdasági és pénzügyi folyamatok leírására, ráadásul teljes összhangban van számos más makrostatisztikai rendszerrel, így a fizetésimérleg-statisztikákkal, a kormányzati statisztikákkal és az értékpapír-statisztikákkal. Ezért célszerű ennek a statisztikának a fogalmait és kategóriáit használni a visszamenőleges adatok összeállításánál. Ez akkor is előnyös lehet, ha csak egyes részei készülnek el a statisztikának.

² Az SNA 1968-as változata is tartalmazott már a felhalmozási számlák részeként pénzügyi, finanszírozási számlákat, az állományi statisztikák, illetve az állományi és forgalmi adatok összefüggései azonban még nem voltak kidolgozva.

³ Az ausztrálok 1989-től, az angolok és a hollandok 1990-től, a németek 1991-től teszik elérhetővé a pénzügyi számlák idősorait. A finnek 1970-től közölnek egyes állományi adatokat.

1. Rövid hazai statisztikatörténet: pénzügyi számlák és állományi statisztikák az 1970-es évek elején

A korábbi időszakokra vonatkozó pénzügyi számlák elkészítésének elsősorban gazdaságtörténeti jelentősége lehet, emellett azonban esetünkben statisztikatörténeti vonzata is van. A KSH (Központi Statisztikai Hivatal) az 1960-as és az 1970-es évek fordulóján új lendülettel folytatta a nemzeti számlák összeállítását. Az anyagi termelés és fogyasztás mellett a nem anyagi szolgáltatások előállításának és felhasználásának is részévé vált a kibővített nemzeti jövedelemnek, így elkészült a magyar GDP (gross domestic product – bruttó hazai termék), amit akkor 1960-ig vezettek vissza. A felhalmozási számlák kiegészültek a pénzügyi számlákkal, ahol a nettó hitelnyújtás a finanszírozási oldalról is bemutatható lett. Ehhez a pénzügyi eszközök és kötelezettségek nettó állományváltozása adta az alapot. *Árvay János* és munkatársai a nemzetgazdaság teljes vagyonmérlegét is összeállították, és meghatározták az éves vagyonváltozás összetevőit (*Árvay* [1971], [1972]). Ezek közül a nem pénzügyi eszközök felülvizsgált adatait szintén 1960-ig vezették vissza. A pénzügyi eszközök és kötelezettségek állományi adatait csak 1969 és 1974 vége között közölték, és a finanszírozási adatok is csak az 1970-es évek elejére vonatkozóan váltak elérhetővé, a statisztika folytatására, illetve visszavezetésére nem került sor. Ennek a rövid kísérleti szakasznak az eredményei ugyanakkor lenyűgözők és egyúttal inspirálóak. Ebben az időszakban a magyar nemzetiszámla-statisztika módszertani szempontból a világ élvonalába emelkedett. Számos módszertani kérdés került a felszínre, és a nemzeti számlák olyan átfogó rendszere jött létre, amelyre a mai napig példaként tekinthetünk.⁴ A következőkben a KSH által 1969 végére vonatkozóan összeállított nemzetgazdasági vagyonmérleget mutatjuk be (lásd az 1. táblázatot), és összevetjük a pénzügyiszámla-statisztika keretében ugyanerre az időpontra vonatkozóan elkészített vagyonmérleggel (lásd a 2. táblázatot). Ez utóbbi a kezdőpontja az 1970 és 1989 között rendelkezésre álló teljes körű éves pénzügyi számláknak és a kiindulópontja a jelen tanulmány tárgyát képező visszamenőleges adatok összeállításának.

A kétféle prezentáció közötti alapvető különbség, hogy a KSH egykori statisztikája Magyarország nem pénzügyi és pénzügyi eszközeit egyaránt teljeskörűen bemutatja, miközben a pénzügyiszámla-statisztika csak a pénzügyi eszközöket tartalmazza. A jelen összeállításban azonban kiegészítettük a pénzügyi vagyont a nem pénzügyi eszközök becslésű állományával annak érdekében, hogy következtetni tudjunk a nettó vagyon nagyságára és a kétféle statisztika közötti hasonlóságok és különbözőségek jobban felszínre kerüljenek. A KSH egykori vagyonkimutatása a nettó vagyon

⁴ A szerző ekkor született, így nem lehetett részese ezeknek az eseményeknek, de a fennmaradt adatok, módszertani kiadványok és cikkek ösztönözték arra, hogy ennek az időszaknak a nemzeti számláival, pénzügyi számláival foglalkozzon.

állományára kétféle mutatót kínál: a szűkebb, könyv szerinti saját vagyont, illetve a bővebb, nem termelt eszközöket (természeti erőforrásokat) is magában foglaló nemzeti vagyont. A kétféle vagyonmutató között jelentős különbség van, mivel a KSH a természeti erőforrások értékére (827 milliárd forint) a saját vagyon értékét (939 milliárd forint) közelítő becslést készített.

1. táblázat

Magyarország nemzeti vagyona 1969 végén, nemzetgazdasági szektorok szerint bontva – Nemzeti számlák (milliárd Ft)

Vagyonmérleg	Vállalatok összesen	Szövetkezetek	Pénzügyi vállalatok	Államháztartás	Háztartások	Külföld
Állóeszközök (nettó érték)	402,9	50,0	0,7	151,4	106,0	–
Beruházások állománya	56,1	7,1	0,0	5,6	4,7	–
Készletek állománya	212,8	44,5	0,2	9,9	19,0	–
Követelések	77,2	18,2	217,1	7,6	0,0	21,9
Pénzeszközök	47,4	5,3	5,6	19,7	52,8	51,5
Elszámolás alatti tételek	5,3	1,0	27,7	25,9	18,9	0,0
<i>Eszközök összesen</i>	<i>801,6</i>	<i>126,1</i>	<i>251,3</i>	<i>220,1</i>	<i>201,4</i>	<i>73,4</i>
Hitelek, betétek	118,2	14,7	217,7	19,6	21,7	43,3
Egyéb tartozások	67,0	20,0	12,7	0,6	0,0	0,0
Elszámolás alatti tételek	25,4	8,0	15,7	36,0	0,7	0,0
<i>Kötelezettségek összesen</i>	<i>210,6</i>	<i>42,7</i>	<i>246,1</i>	<i>56,2</i>	<i>22,4</i>	<i>43,3</i>
Saját vagyon (saját alapok)	591,0	83,4	5,2	163,9	179,0	30,1
Természeti erőforrások	572,2	199,9	0,0	45,2	209,8	–

Megjegyzés. A szövetkezeti adatok a nem pénzügyi vállalati adatokból kiemelve szerepelnek a táblázatban. Itt és a további táblázatoknál az összesen értékek kerekítés miatt eltérhetnek a részadatok összegétől.

Forrás: KSH [1971].

2. táblázat

Magyarország pénzügyi vagyona 1969 végén, nemzetgazdasági szektorok szerint bontva – Pénzügyi számlák (milliárd Ft)

Vagyonmérleg	Vállalatok	Pénzügyi vállalatok	Államháztartás	Háztartások	Nonprofit intézmények	Külföld
Nem pénzügyi eszközök	799,1	0,9	200,0	200,0	10,0	–
Kézpénz és betétek	48,0	40,6	18,2	51,0	1,1	25,9
Hitelek, kölcsönök	7,5	154,2	19,3	4,0	0,0	43,8
Tulajdonosi részesedések	27,3	0,2	635,3	78,1	0,0	0,0
Kereskedelmi hitelek	95,7	0,0	1,2	0,4	0,0	10,7
Egyéb pénzügyi eszközök	33,7	4,9	11,1	12,0	0,0	0,0
<i>Eszközök összesen</i>	<i>1011,3</i>	<i>200,8</i>	<i>885,1</i>	<i>345,5</i>	<i>11,1</i>	<i>80,3</i>

(A táblázat folytatás a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Vagyonmérleg	Vállalatok	Pénzügyi vállalatok	Államháztartás	Háztartások	Nonprofit intézmények	Külföld
Készpénz és betétek	0,0	165,9	0,0	0,0	0,0	18,8
Hitelek, kölcsönök	97,2	26,4	70,4	21,6	0,0	13,1
Tulajdonosi részesedések	736,5	4,2	0,0	0,0	0,0	0,2
Kereskedelmi hitelek	95,1	0,0	1,1	1,1	0,0	10,7
Egyéb kötelezettségek	42,9	4,0	8,8	2,3	0,0	3,7
<i>Kötelezettségek összesen</i>	<i>971,7</i>	<i>200,4</i>	<i>80,4</i>	<i>25,0</i>	<i>0,0</i>	<i>46,5</i>
Nettó pénzügyi vagyon	-759,5	-0,6	604,7	120,5	1,1	33,8
<i>Nettó vagyon</i>	<i>39,6</i>	<i>0,3</i>	<i>804,7</i>	<i>320,5</i>	<i>11,1</i>	<i>33,8</i>

Megjegyzés. A nem pénzügyi eszközök állománya saját becslés.

Forrás: MNB [2018].

Először a külfölddel kapcsolatos állományi adatokat hasonlítjuk össze. A pénzügyi számlákban 80,3 milliárd forint külfölddel szembeni tartozást és 46,5 milliárd forint követelést mutatunk ki 1969 végére vonatkozóan, mindkettőből 10,7 milliárd forint a vállalati kereskedelmi hitelek és előlegek állománya. Ezzel szemben a KSH nemzeti vagyonról készített egykori kimutatása 73,4 milliárd forint külfölddel szembeni tartozást és 43,3 milliárd forint követelést tartalmaz. A külföld nettó pénzügyi vagyona (az ország nettó tartozása) 33,8, illetve 30,1 milliárd forint a két statisztika szerint. A pénzügyi számlákban szereplő követelések és kötelezettségek állománya a pénzügyi derivatívák nettózása miatt alacsonyabb, a kereskedelmi hitelek és a felhalmozott kamatok pótlólagos beépítése miatt viszont magasabb, mint a KSH egykori statisztikájában. Kisebb eltérést okozhatnak az alkalmazott devizaárfolyamok is, noha mindkét statisztikához kereskedelmi árfolyamokat használtak a készítők.⁵

A belföldi szektorok vagyoni adatait tekintve jóval nagyobb különbségeket tapasztalunk a kétféle statisztika között. A legfőbb módszertani eltérés, hogy a KSH egykori vagyonkimutatása a gazdasági szereplők közötti tulajdonosi kapcsolatokat nem vette figyelembe, a tulajdonosi részesedések összesződtek a nettó vagyonnal. A vállalati szektorok is végső tulajdonosként jelentek meg, jelentős nettó vagyonnal, ezáltal az államháztartás és a háztartások eszközei közül hiányoztak a tulajdonosi részesedések,

⁵ Az 1940-es évek második felétől a külkereskedelmi és egyéb devizaügyletek, illetve állományok értéke mesterséges, nem kereskedelmi árfolyamokkal forintosítva, ún. devizaforintban összesítettek. Az így készített kimutatásokból valószínűleg a néhány betekintésre jogosult vezető sem sokat értett, mivel a kereskedelmi árfolyamoktól nagyon távol estek ezek az átváltási árfolyamok. Miközben már az 1960-as években körülbelül 60 forint ráfordítást igényelt egy dollárnyi export kitermelése, ez kevesebb, mint 12 devizaforint értékben szerepelt az egykori kimutatásokban. Az MNB egészen 1975-ig használta ezeket a nem kereskedelmi (de hivatalos) árfolyamokat. Azonban a KSH a nemzetgazdasági elszámolások (népgazdasági mérlegek, nemzeti számlák) konzisztenciája érdekében egységes (árszorozós) forintárfolyamokat kellett, hogy alkalmazzon.

ezért nettó pénzügyi vagyonuk és ezen keresztül nettó vagyonuk kisebb volt a ténylegesnél. Valójában a vállalati szektorok kötelezettségei a kibocsátott tulajdonosi részesedések (részvények, üzletrészek) értékével válnak teljessé, így a nettó vagyonuk nulla közelében kell, hogy legyen, mert ez az eszközök és a kötelezettségek eltérő számbavételéből és értékeléséből fakadó statisztikai hibát foglalja csak magában. Esetünkben a kiterjesztett pénzügyiszámla-statisztika 1969 végére vonatkozóan alig 40 milliárd forint nettó vagyonnal számol a nem pénzügyi vállalatoknál, miközben a KSH egykori vagyonkimutatása 1163 milliárd forint nettó vagyont regisztrált. Ebből a vállalati könyv szerinti saját vagyon 591 milliárd forint volt, azonban a KSH (helyesen) a vállalati számviteli vagyonként akkor el nem számolható természeti erőforrások (földterület, erdők, ásványkincsek) becsült értékét is hozzászámította a vagyonhoz. A pénzügyi számláknak nem része a reáleszközök állományának és forgalmának nyilvántartása, azonban a tulajdonosi részesedések értékének meghatározásához szükséges volt a nem pénzügyi eszközök állományának ismerete is. Ehhez az állóeszközök, készletek és beruházások KSH által kimutatott adatait használtuk, továbbá figyelembe vettük a nem termelt eszközök állományát is, amelyre alacsonyabb értéket becsültünk. Így összességében 741 milliárd forint lett a pénzügyi és nem pénzügyi vállalatok által kibocsátott tulajdonosi részesedések értéke, amelyből 635 milliárd forint az államháztartás, 78 milliárd forint a háztartások (szövetkezeti tagok), 28 milliárd forint pedig vállalatok (anyavállalatok) tulajdonába került.⁶

A belföldi szektorok 1969 végi vagyoni adatait összevetve a következő érdekes eltérés a pénzügyi vállalatok szektoránál jelentkezik, ahol az egykori vagyonstatisztika 251 milliárd forintos eszközállományával szemben a pénzügyi számlákban csak 201 milliárd forintnyi eszköz található. Nem ismerjük a KSH által felhasznált mérlegadatokat, ezért a pénzügyi számlákban csak a pénzügyi szektorban szereplő intézmények köréből tudunk kiindulni. A pénzügyi vállalatok szektorában a központi bank 155 milliárd forint, a hitelintézetek 43 milliárd forint, a biztosítók 3 milliárd forint vagyonnal szerepelnek. Egyéb pénzügyi vállalatok nem voltak abban az időszakban. A hitelintézeti adatok lényegében az OTP (Országos Takarékpénztár) és a takarékszövetkezetek adatait jelentik, ezeken felül az MKB (Magyar Külkereskedelmi Bank) és egyéb hitelintézetek elhanyagolható eszközállománnyal jelennek meg a statisztikában. Erdemben csökkentette a pénzügyi vállalati szektor vagyonát, hogy az MBB-t (Magyar Beruházási Bank) nem a hitelintézetek között, hanem az államháztartás részeként számoltuk el a pénzügyi számlákban. Ezen túlmenően kimaradtak

⁶ A vállalatok által kibocsátott tulajdonosi részesedések mint pénzügyi instrumentumok létezése és szerepe csak az 1980-as évek végén került szóba, amikor elkezdődtek a vállalati átalakulások, elterjedtek a gazdasági társaságok és a magánbefektetések. Azóta is vannak azonban olyan közgazdászok és statisztikusok, akik kétségbe vonják, hogy a részvények és üzletrészek pénzügyi eszközök. Ugyanakkor, ha elkülönítjük statisztikáinkban a vállalati szektorokat a többi szektortól, annak egyértelmű következménye a gazdasági szereplők, szektorok közötti tulajdonosi kapcsolatok elismerése.

a pénzügyi számlák állományi adatai közül a technikai jellegű mérlegtételek is (úton, illetve elszámolás alatt levő tételek). A kisebb hitelintézeti vagyon kimutatása nem befolyásolta komolyabban a partnerszektorok felé fennálló követelések és tartozások nagyságát. A háztartások betétei és hitelei – a pénzügyi számlákban a nem pénzügyi vállalatokhoz sorolt kisvállalkozói tételek kivételével – megegyeznek a két statisztikában. Az államháztartás hiteltartozásai magasabbak a pénzügyi számlákban az átsorolt hitelintézet (MBB) és az átirányított jegybanki hitelek miatt, a nem pénzügyi vállalatok hiteltartozásai viszont alacsonyabbak, mert az állami hitelezés egy részét transzferként számoltuk el.⁷

2. Fordulópontok gazdaságunk történetében: 1948, 1960 és 1968

Statisztikánk szempontjából fontos fordulópontokat említünk a következőkben. Az 1948. évről lehetett utoljára (vállalati, nemzetgazdasági, költségvetési, banki stb.) mérlegadatokat közzétenni Magyarországon. Ezt követően vagyonszámlákról, állományi kimutatásokról, pénzügyi eszközökről és különösen kötelezettségekről nyilvánosan beszélni vagy írni nem lehetett.⁸ Kivételt jelentettek az állóeszközök statisztikái, a háztartási (lakossági) betétállomány, illetve a mezőgazdasági termelő- és egyéb szövetkezetek zárszámadási vagyonszámlái, amelyek megjelenhettek nyilvános adatközlésekben is. A lakossági hitelállományt 1964 végére vonatkozóan közölték először (jóval később), addig csak az éves változásokat tartalmazta a pénzügyi megtakarításokat is bemutató háztartási statisztika. Az MNB (ekkor már torzított) mérlegéhez 1974 végétől lehetett hozzáférni ismét, illetve egyúttal a vállalatok beruházási és forgóeszközhitelaineinek állományi adatai is elérhetővé váltak (*MNB [1957–1982]*).⁹ Az 1950-es évektől kezdődően élénk viták folytak arról, hogy a hazai gazdaságban magas a készletállomány, erről azonban hosszú ideig nem lehetett folyó-áras állományi statisztikát találni. Végképp nem voltak hozzáférhetők az ország külső tartozásaira és követeléseire vonatkozó adatok. Ilyen körülmények között 1949-től kezdődően egészen 1990-ig nagyon kevés és részben torzított információ állt az érdeklődők rendelkezésére az ország vagyoni helyzetéről.

⁷ Az 1960-as években rendszeresek voltak a hitelelendések, ami azt jelzi, hogy az állami hitelek egy része idővel transzferré vált.

⁸ Már az 1948. évi adatokat is csak a szigorúan bizalmas minőségű Statisztikai évkönyvben jelentette meg 1950-ben a KSH.

⁹ 1974 végén a publikus MNB mérlegfőösszege 275 milliárd forint volt, ténylegesen ennél mintegy 100 milliárd forinttal magasabb lehetett.

Hosszú ideig a nemzeti vagyont az állóeszközök (állóalapok) állományával azonosították a statisztikák. A forint bevezetésekor 1946-ban, majd 1952-ben, 1959-ben, 1965-ben és 1968-ban volt általános vagyoneértékelés (állóeszköz-átértékelés) Magyarországon. Ennek következtében a gazdálkodó szervezetek könyveiben levő állóeszközök értéke az 1960-as évek végéig viszonylag naprakésznek tekinthető.¹⁰ 1968 óta azonban egyáltalán nem volt Magyarországon általános, minden gazdálkodó szervezetre kiterjedő vagyoneértékelés, ezért a könyv szerinti értékek fokozatosan elmaradtak az aktuális piaci (újrabeszerzési) értékektől. A KSH az 1968. évi általános vagyoneértékelést követően megújította állóeszköz-statisztikáját, kibővítette a megfigyelt eszközök körét, továbbá 1960-ig (1959 végéig) visszamenőlegesen összeállította és közzétette az állóeszközök, készletek és befejezetlen beruházások felülvizsgált adatait. Azt megelőzően az állóeszközök állományi adatai az 1946. és az 1952. évi átértékelést alapul véve, az éves nettó felhalmozások kumulálásával képződtek (lásd a 3. táblázatot), így 1959-ben jelentős eltérés mutatkozott a kibővített és megújított állóeszköz-statisztikához képest (lásd a 4. táblázatot).

3. táblázat

Állóeszközök eredetileg kimutatott nettó értéke év végén
(milliárd Ft)

Év	Összes állomány	Termelő ágazatok	Ebből: ipar	Személyszállítás	Közintézmények
1949	140,7	53,7	..	11,6	75,4
1950	146,0	56,9	20,3	12,0	77,2
1951	153,7	61,8	23,0	12,4	79,5
1952	163,5	68,6	27,2	12,8	82,1
1953	174,9	76,4	31,9	12,9	85,6
1954	184,4	83,1	35,1	13,1	88,2
1955	194,6	89,9	38,4	13,4	91,3
1956	202,7	96,1	41,3	13,5	93,1
1957	211,7	100,4	43,6	13,7	97,7
1958	225,9	111,9	51,7	14,0	100,0

Forrás: Saját becslés a KSH [1950–1971] alapján.

A készletek és befejezetlen beruházások állományának bemutatása lehetőséget biztosít a hiányzó visszamenőleges adatok becslésére a felhalmozási adatok felhasználásával.

¹⁰ Az 1968. évi újraértékelés valójában több ütemben történt, a mezőgazdasági szervezetek, valamint a költségvetési szervek később hajtották végre, és a lakásállomány átértékelése is elhúzódott. A korábbi vagyoneértékelések kiterjedéséről és minőségéről nincs információnk.

nálásával. A KSH az 1968. évtől kezdődően új népgazdasági mérlegrendszert vezetett be, azaz a nemzetgazdasági elszámolásokat új, kibővített rendszerben készítette el. A kibővített mutatórendszert (például a nem anyagi szolgáltatások teljesítményét is mérő bruttó és nettó hazai, illetve nemzeti termelés mutatói) is ekkor vezették vissza 1960-ig. A későbbiekben az állóeszközök, a készletek, illetve a bruttó hazai termék értékének visszamenőleges becslésével külön foglalkozunk.

4. táblázat

Állóeszközök felülvizsgált nettó értéke év végén, különféle bontásokban
(milliárd Ft)

Év	Összes állomány	Anyagi ágazatok	Ebből: ipar	Állami szektor	Ebből:		Szövetkezetek	Magán-szektorok
					közintézmények	vállalatok		
1959	429,1	257,0	91,4	332,6	100,0	232,6	8,7	87,8
1960	446,6	269,6	99,5	349,1	103,2	245,9	17,2	80,3
1961	458,4	277,4	105,4	358,1	106,4	251,7	21,7	78,6
1962	472,3	289,4	113,0	367,4	109,2	258,2	23,8	81,1
1963	491,4	303,8	121,1	381,1	112,6	268,5	26,7	83,6
1964	510,5	320,3	129,9	394,6	116,1	278,5	29,7	86,2
1965	523,0	326,6	141,1	403,8	119,4	284,4	29,8	89,4
1966	547,6	343,9	148,9	422,8	124,2	298,6	32,2	92,6
1967	574,9	364,8	157,8	439,8	128,3	311,5	38,8	96,3
1968	658,4	413,4	168,8	504,9	148,0	356,9	48,4	105,1
1969	695,9	437,3	181,6	528,9	161,0	367,9	57,7	109,3

Forrás: Saját becslés a KSH [1974] alapján.

Az 1968-ban bevezetett új gazdasági mechanizmus számos változást hozott a pénzügyi, számviteli és költségvetési elszámolások terén is. Azt megelőzően a hosszú lejáratú (beruházási célú) vállalati és lakossági hiteleket az állam nyújtotta a bankokon keresztül, és az ehhez szükséges forrásokat a költségvetési bevételek, illetve a jegybanktól, a lakosságtól és külföldről felvett hitelek biztosították. 1968-tól kezdődően a hitelezés alapvetően a bankok feladata lett, az állami költségvetésen ezek a hitelnyújtások és hiteltörlesztések már nem futottak keresztül.¹¹ Ennek megfelelően az MNB mérlege mentesült a kapcsolódó technikai tételek (például célalapok) kimutatása alól, továbbá a hitelek és a betétek kapcsolata szorosabb lett a bankoknál. 1968-ban az MNB új mérleget készített 1967 végére, átértékelte deviza eszközeit és

¹¹ Jól jellemezte ezeket a változásokat az MNB [1971]: A költségvetési gazdálkodás és a banktevékenység összefüggéseinek néhány időszerű problémája.

kötelezettségeit és a keletkező nettó átértékelési különbözetet (közel 17 milliárd forintot) az állammal szembeni követeléseként mutatta ki.¹² Egyéb tekintetben is igyekezett pontosítani a jegybank az államháztartással kapcsolatos elszámolásait a számviteli váltással együtt. Az MNB 1968 elején vette át az érmekibocsátást az államtól, ekkortól lett a forgalomban levő készpénz teljes mennyisége a bank tartozása.

5. táblázat

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek főbb pénzügyi adatai
(milliárd Ft)

Év	Darabszám	Terület (1000 kh)	Állóvagyon	Forgóvagyon	Összes eszköz	Tartozások	Tiszta vagyon
1950	2185	0,8					
1951	4625	1,7	0,8	0,5	1,3	0,7	0,6
1952	5110	2,6	1,7	0,6	2,3	1,7	0,6
1953	4536	2,0	2,1	1,0	3,0	2,0	1,0
1954	4381	1,9	2,5	1,3	3,8	2,7	1,2
1955	4816	2,3	3,1	2,0	5,0	3,4	1,6
1956	2089	1,0	2,1	1,1	3,2	2,2	1,0
1957	3394	1,4	2,7	1,5	4,2	2,5	1,7
1958	3507	1,7	3,4	1,8	5,2	3,2	2,0
1959	4489	4,6	6,8	3,6	10,3	6,3	4,0
1960	4576	6,8	12,1	6,6	18,7	10,3	8,3
1961	4523	8,0	16,2	8,5	24,7	12,2	12,5
1962	4023	8,1	20,1	9,9	30,0	15,0	15,0
1963	3895	8,1	24,6	11,3	35,9	17,9	18,0
1964	3671	8,1	30,7	12,7	43,4	20,8	22,6
1965	3527	8,1	37,1	14,0	51,0	23,6	27,5
1966	3419	8,2	26,4	16,2	42,6	12,5	30,2
1967	3290	8,3	30,1	18,6	48,7	13,7	35,0
1968	3177	8,2	24,2	35,5	59,8	17,9	41,9
1969	2991	8,2	29,3	39,7	69,2	18,8	50,4

Megjegyzés. Kiosztandó nyereség nélkül.

Forrás: Saját becslés a *KSH* [1950–1971] és a *Földművelésügyi Minisztérium* [1956], [1960], [1963] alapján.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek nyilvánosan elérhető vagyonmérlegei a most összeállított pénzügyi statisztika fontos építőkövei. (Lásd az 5. táblázatot.) Elsősorban a háztartások mint szövetkezeti tagok pénzügyi befektetéseinek becsléséhez biztosítanak hasznos információt. Ezen felül az adatsorok törései néhány köny-

¹² Valójában csak néhány évvel később sikerült a ma is elfogadható értékekre hozni a külföldi követelések és tartozások állományát a könyvekben.

velési szempontból fontos eseményre is felhívják a figyelmet. Egyrészt valamennyi mennyiségi mutatón tükröződik az 1956 végi szövetkezeti kilépések, feloszlások csökkentő hatása. Másrészt 1966 végén az állóeszközök és a kötelezettségek könyv szerinti értékét láthatóan mérsékelte a 12,7 milliárd forintos állami hitelelengedés.¹³ 1968-ban pedig számviteli változás következtében módosult a mérleg szerkezete, az állóeszközök egy részét a készletek közé sorolták át.

3. A külfölddel kapcsolatos követelések és tartozások értéke 1949 és 1969 között

A „Nemzetközi pénzügyi helyzetünk, 1961–1965” című kiadványában még az akkori szokás szerint devizaforintban ismertette az ország külfölddel szemben fennálló követeléseinek és kötelezettségeinek állományi adatait a KSH (*KSH* [1966]). A következő, „Nemzetközi pénzügyi helyzetünk 1961–1972” elnevezésű füzetben már egyedülálló módon, kereskedelmi árfolyamokkal forintosított állományi és forgalmi adatok szerepeltek (*KSH* [1973]).¹⁴ Az MNB devizastatisztikái, illetve az Országos Tervhivatal kormány részére összeállított beszámolóit és előrejelzéseit akkor még devizaforintban készülték. A különféle fellelhető forrásokból gyűjtött, devizaforintban kifejezett külső követelések és tartozások alakulásáról a 6. táblázat ad áttekintést. Az 1970 előtti kimutatások általában nem tartalmazták a monetáris aranyat mint külföldi követelést, azt hozzá kellett becsülni az állományokhoz (változása ugyanakkor szerepelt a forgalmi kimutatásokban).

A külfölddel szembeni kötelezettségek alapvetően kereskedelmi vagy pénzügyi jellegűek lehetnek (külkereskedelmi ügyleteket vagy követeléseket finanszíroztak). Az időszak első felében azonban további három, közel azonos súlyú tartozástípussal találkozhatunk egyes forrásokban: korábbi időszakokból örökölt tartozásokkal, háborús jóvátételi kötelezettségekkel, illetve vagyonmegváltással kapcsolatos kötelezettségekkel. A hivatalos statisztika a kereskedelmi jellegű tartozások mellett a jóvátételi kötelezettségek és a korábbról örökölt tartozások egy részét is tartalmazta, ennek mértékét azonban a fennmaradt kimutatásokból nehéz megállapítani. (Lásd a 7. táblázatot.)¹⁵

¹³ Más években is voltak kisebb összegű hitelelengedések.

¹⁴ A KSH már az 1957. és az 1959. évről összeállított ágazati kapcsolatok mérlegében bemutatta az import és az export forintban kifejezett értékét.

¹⁵ Az eredetileg 300 millió dollár jóvátételi kötelezettségből (három szocialista ország felé) 1949 végén mintegy 100 millió dollár (1,2 milliárd devizaforint) állhatott még fent, ez valószínűleg benne van a statisztikában (szerződésekben elismert, folyamatosan törlesztett kötelezettség). Korábbi kötelezettségekből és kártérítési igényekből a tőkésállamok felé 350 millió dollárt (4,1 milliárd devizaforintot) meghaladó tartozásunk lehetett, amit a rendezés szándékának hiányában töredékesen mutatott ki a statisztika. A szovjet tulajdonba került és részletekben, 45 millió dollárért visszavásárolt vállalati vagyon (volt német tulajdon) statisztikai elszámolásának módjáról nincs egyértelmű információ.

6. táblázat

Külfölddel szembeni követelések és tartozások nyers állománya
(milliárd deviza Ft)

Év	Külfölddel szembeni követelések			Külfölddel szemben tartozások		
	Összes követelés	Rubel-elszámolás	Dollár-elszámolás	Összes tartozás	Rubel-elszámolás	Dollár-elszámolás
1949	1,1	0,4	0,7	2,3	1,6	0,7
1950	1,1	0,4	0,7	2,4	1,7	0,7
1951	1,1	0,4	0,7	2,4	1,7	0,7
1952	1,2	0,5	0,8	3,0	2,3	0,7
1953	1,3	0,6	0,7	3,3	2,4	0,9
1954	1,8	0,9	0,9	4,3	2,8	1,5
1955	2,0	0,8	1,2	4,8	2,4	2,4
1956	1,8	0,7	1,1	5,9	3,4	2,6
1957	1,6	0,8	0,8	6,8	5,0	1,9
1958	2,3	1,4	0,9	6,7	4,8	1,8
1959	2,1	1,0	1,2	6,6	5,0	1,6
1960	2,2	0,8	1,4	7,5	5,2	2,3
1961	2,8	1,2	1,6	8,1	5,1	3,0
1962	3,6	1,6	2,0	9,0	5,2	3,7
1963	3,9	1,1	2,9	10,5	5,5	5,0
1964	4,2	1,0	3,2	12,3	6,0	6,3
1965	4,4	1,1	3,4	12,8	5,9	7,0
1966	5,7	2,0	3,7	13,1	5,6	7,5
1967	5,9	1,9	4,0	14,2	5,7	8,5
1968	5,8	1,5	4,3	14,7	5,4	9,3
1969	8,0	3,0	5,0	15,4	5,1	10,3
1970	7,8	1,6	6,1	17,6	5,1	12,4

Forrás: Itt, valamint a 7. és a 8. táblázatnál saját becslés a KSH [1965], [1966], [1950–1971] és az Országos Tervhivatal [1961], [1965], [1966], [1967] alapján.

7. táblázat

Különféle tartalmú külfölddel szembeni tartozások állománya
(milliárd deviza Ft)

Tartozás	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.
	évben										
Rubelelszámolás	1,6	1,7	1,7	2,3	2,4	2,8	2,4	3,4	5,0	4,8	5,0
– Kereskedelmi			0,6	1,0	1,0	1,3	0,9	1,1	4,0	4,3	4,7
– Állami hitel			1,1	1,3	1,4	1,5	1,5	2,4	0,8	0,5	0,3
Vagyonmegváltás						2,7	2,3	1,1	0,0	0,0	0,0
Dollárelszámolás	0,7	0,7	0,7	0,7	0,9	1,5	2,4	2,6	1,9	1,8	1,6
– Kereskedelmi	0,1	0,4	0,4	0,6	0,8	1,4	2,3	2,1	1,7	1,6	1,4

Háromféle partner szerinti bontásban jelentek meg külfölddel kapcsolatos adatok: a szocialista és tőkés országok viszonylatában, konvertibilis és nem konvertibilis deviza szerint, illetve rubel és dollárelszámolás szerint. Ez utóbbi felosztást használtuk. A pénzügyi számlákhoz kereskedelmi forintban kifejezett adatokat kívántunk felhasználni, ezért a devizaforintban rendelkezésre álló adatokat árszorzókkal át kellett váltani. 1961-ig visszamenően a KSH a dollárelszámolású devizáknál hozzávetőlegesen 5,1-es, a rubelel számolásúaknál 3,1-es árszorzót alkalmazott, ezt vettük át a jelen adatösszeállításához is. A konstans árszorzók egyúttal konstans devizaárfolyamokat is jelentettek 1961 és 1969 között, ezért átértékelődést nem mutatunk ki, a forintban kifejezett állományok csak tranzakciók következtében változtak. 1961 előtt kizárólag devizaforintban kifejezett adatokkal találkozhatunk, ezek közül a rubelel számolású állományokat mindvégig 3,1-es árszorzóval, a dollárelszámolású állományokat pedig fokozatosan 3,6-ra csökkenő árszorzóval forintosítottuk. Az eredményeket fő szektorbontásban a 8. táblázat foglalja össze.

8. táblázat

Külfölddel szembeni szűkebb követelések és tartozások állománya
(milliárd Ft)

Év	Követelések			Tartozások		
	Összesen	MNB	Állami	Összesen	MNB	állami
1949	3,7	2,4	1,2	7,3	2,2	4,4
1950	4,1	2,6	1,2	7,9	2,7	4,4
1951	4,0	2,6	1,1	8,2	3,2	4,2
1952	4,6	3,3	1,1	10,2	5,0	4,7
1953	4,8	3,5	1,1	11,4	6,2	4,7
1954	6,8	5,2	1,1	15,3	9,4	5,4
1955	7,8	5,6	1,1	18,3	12,3	5,6
1956	7,2	4,9	0,9	22,2	13,2	8,6
1957	6,4	4,0	0,9	24,2	10,6	13,6
1958	8,8	5,3	1,6	23,8	10,1	13,7
1959	8,7	4,5	1,7	23,2	9,0	14,2
1960	9,4	5,0	1,6	27,4	12,5	14,9
1961	12,1	6,9	2,1	30,9	15,7	15,2
1962	15,1	9,1	2,7	35,3	19,7	15,6
1963	17,8	11,0	2,8	42,6	27,3	15,3
1964	19,3	11,4	3,0	50,8	35,7	15,1
1965	20,4	11,2	4,2	53,9	38,2	15,7
1966	24,4	14,6	4,4	55,8	39,3	16,5
1967	26,1	15,8	4,6	61,1	43,8	17,2
1968	26,6	14,7	5,5	64,2	48,1	16,1
1969	35,6	22,5	6,0	69,3	51,9	17,4
1970	36,4	18,9	7,3	79,3	61,9	17,4

A szűkebb követelések és tartozások kifejezés arra utal, hogy itt a hitelviszonyt megtestesítő követelések és tartozások (monetáris arany, valuta, betétek és hitelek) tőkeértéken számításba vett év végi állományai szerepelnek. A pénzügyiszámla-statisztika ezen felül a felhalmozott kamatok, illetve az egyéb követelések és egyéb kötelezettségek (vállalati kereskedelmi hitelek) becsült állományát is tartalmazza.¹⁶ A csekély összegű felhalmozott kamatokra nem készült visszamenőleges becslés, a kereskedelmi hitelekre azonban a külkereskedelmi forgalom alapján igen.

9. táblázat

*Külföldi kereskedelmi hitelkövetelések és -tartozások állománya forintban
(milliárd Ft)*

Év	Export-bevétel	Kereskedelmi hitelkövetelés	Import-kiadás	Kereskedelmi hiteltartozás
1949	10,9	1,0	11,3	1,0
1950	13,0	1,2	12,5	1,2
1951	15,7	1,5	15,7	1,5
1952	17,8	1,8	18,5	1,8
1953	20,1	2,0	19,8	2,0
1954	21,2	2,3	21,8	2,4
1955	24,7	2,7	22,9	2,5
1956	20,2	2,4	20,1	2,2
1957	20,4	2,7	28,7	2,5
1958	28,7	3,2	26,8	2,9
1959	32,6	3,6	33,9	3,7
1960	36,2	4,1	40,1	4,6
1961	42,3	4,9	42,5	4,9
1962	47,3	5,3	48,4	5,6
1963	51,8	6,1	55,0	6,3
1964	56,4	6,8	62,6	6,8
1965	62,4	7,5	64,0	7,5
1966	67,1	7,9	64,8	7,8
1967	68,0	8,1	72,9	8,5
1968	73,7	8,7	75,9	9,1
1969	88,5	10,7	81,7	10,7
1970	102,1	12,4	111,5	12,4

Forrás: Saját becslés a KSH [1950–1971], [1973] alapján.

¹⁶ Ezeken túlmenően a tulajdonosi részesedések (vállalati részvényekbe, üzletrészekbe való befektetések) is részét képezik a követeléseknek és a tartozásoknak. Ezek a vagyoni érdekeltségek tartozás és követelés oldalon egyaránt jelentősek lehetnek az időszak elején (szovjet tulajdonba került hazai vállalatok, szovjet-magyar vegyesvállalatok, magyar tulajdonban levő határon túli vállalatok), ezek értékéről azonban nem áll rendelkezésre elégséges információ.

Az állományi adatok összeállítását követően a fizetési mérleg egyenlegének finanszírozását mutatjuk be. A külfölddel kapcsolatos pénzügyi eszközök (követelések) és kötelezettségek tranzakcióból eredő nettó változása adja a nemzetgazdaság (külfölddel szembeni) nettó finanszírozási képességét, ami a fizetési mérleg egyenlegének finanszírozását jelenti.¹⁷ Forintban kifejezett fizetésimérleg-egyenleggel 1960-tól kezdődően rendelkezünk, azt megelőzően a devizaforintban nyilvántartott fizetésimérleg-adatok forintosításával készült becslés az egyenlegre.

10. táblázat

*A fizetési mérleg egyenlege és a pénzügyi számlák
külső nettó finanszírozási képessége*

Év	Fizetési mérleg (milliárd Ft)	Fizetési mérleg (milliárd deviza Ft)	Pénzügyi számla (milliárd Ft)
1950	-0,4	-0,1	-0,2
1951	-1,2	-0,4	-0,5
1952	-2,7	-0,8	-1,3
1953	-0,7	-0,2	-1,0
1954	-1,8	-0,5	-2,0
1955	1,4	0,4	-1,6
1956	-1,8	-0,5	-4,4
1957	-10,3	-2,9	-2,7
1958	1,9	0,5	2,9
1959	-1,8	-0,5	0,2
1960	-4,4		-3,8
1961	0,0		-0,2
1962	-2,2		-1,6
1963	-4,6		-4,5
1964	-6,4		-6,5
1965	-2,4		-1,9
1966	1,8		2,1
1967	-4,4		-4,0
1968	-1,5		-2,7
1969	6,6		4,3

Forrás: Saját becslés a KSH [1950–1971], [1966], [1973], illetve a 8. és a 9. ábra adatai alapján.

¹⁷ A pénzügyi számlák ezen a területen a nemzetközi pénzügyi mérleg leképeződését jelentik. Módszertani, illetve technikai okokból nem várhatunk el tökéletes egyezést a kétféle mutató értékei között, azonban a fizetési mérleg egyenlege mindenképpen támpontként szolgál a pénzügyi számlák nemzetgazdasági nettó finanszírozási képessége, illetve ezen keresztül az állományi statisztika minőségének megítéléséhez.

Miközben az 1960-as években a pénzügyi számlák most meghatározott egyenlege (a nemzetgazdaság nettó finanszírozási képessége) valamennyi évben jól közelíti az egykori fizetési mérleg forintban kifejezett egyenlegét, az 1950-es évek mutatóiról ez nem mondható el. Az alkalmazott devizaárfolyamokkal összefüggő, egész időszakra jellemző bizonytalanság mellett 1955 és 1957 között a jóvátételi fizetések és az adósság elengedésének elszámolása okozhat nagyobb eltérést.

4. A központi bank mérlege – számviteli és statisztikai mérleg

Az MNB 1948-tól kezdődően egyértelműen kereskedelmi banki funkciókat is ellátott, így vállalati hitel- és betétállományok jelentek meg a bank mérlegében. A vállalatok beruházási hitelezése és beruházási célú számláinak vezetése az MBB-hez került, amely részben állami, részben vállalati, részben jegybanki forrásokból nyújtott hiteleket. A vállalatok külkereskedelemmel kapcsolatos pénzügyeit intézte az MKB, a háztartások és kisvállalkozások forrásainak gyűjtése (főként takarékbetétek formájában), illetve azok hitelezése (főként állami forrásokból) az OTP és a szövetségi hitelintézetek feladata lett. Megmaradt még az államosítást követően a PK (Pénzügyi Központ), amely a korábbi kereskedelmi bankok eszközeit és kötelezettségeit kezelte.¹⁸

11. táblázat

Az MNB számviteli mérlegének mérlegfőösszegei
(milliárd Ft)

Év	Mérlegfőösszeg	Év	Mérlegfőösszeg
1949	9,9	1960	78,0
1950	14,6	1961	95,5
1951	17,4	1962	106,7
1952	22,9	1963	120,2
1953	25,1	1964	134,6
1954	29,2	1965	140,3
1955	35,9	1966	130,8
1956	35,2	1967	141,6
1957	43,4	1968	134,0
1958	43,9	1969	144,9
1959	64,0	1970	185,6

Forrás: Botos [2004].

¹⁸ Az 1950-es évek elején még szovjet tulajdonban működött néhány pénzügyi intézmény (például a Kereskedelmi és Iparbank), amelyek az MNB egyszámlarendszerébe még be nem kapcsolts, szovjet tulajdonban lévő vállalatok pénzügyeit intézték. Ezekről semmilyen információnk sincsen.

Egyedül a jegybank egykori mérlegeit ismerjük, a többi pénzügyi intézmény vagyonomérlege a vizsgált időszakra vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre. A kereskedelmi bankok (MKB, MBB, PK) pénzügyi közvetítő tevékenységét elhanyagolhatónak tekintjük, az intézményeket konszolidáljuk a jegybankkal, illetve az államháztartással. Az OTP esetében a „lakossági” és a „közületi” betétek és hitelek ismert állományai alapján alkothatunk képet a mérlegről, a vagyon nagyságáról. Egyedül ezt a tevékenységet számoljuk el a hitelintézeti szektorban 1949 és 1969 között.¹⁹

Az MNB-nek – a többi intézményhez hasonlóan – ebben az időszakban nem volt nyilvánosan elérhető mérlege vagy egyéb pénzügyi adata. A belső nyilvántartásokban és beszámolóikban az akkor érvényes számviteli szabályok szerint helyes adatok szerepeltek. Az 1968. évi számviteli váltás eredményei ugyanakkor rávilágítanak arra, hogy a jegybank régi adatai korlátozottan használhatók statisztikai célokra. Az MNB a külfölddel kapcsolatos (deviza-) követeléseit és tartozásait 1968-ig az általa rögzített, hivatalos devizaárfolyamokon váltotta át forintra, azaz devizaforintban szerepeltek ezek az eszközök és kötelezettségek a mérlegében (is). Ez alacsonyabb állományokat eredményezett az indokoltnál, főként a mérleg forrás oldalán. Amikor a számviteli összegeket helyettesítjük az árszorozókkal kiigazított, kereskedelmi árfolyamokkal forintosított értékekkel, átértékelési különbözet keletkezik a mérleg eszköz oldalán (mint a későbbi időszakokban), amit a jegybank állammal szemben fennálló követelésének tekintünk (lejárat nélküli, nem kamatozó államadósság). További változás 1968-ban, hogy a jegybanknál elhelyezett célalapok nagy részét megszüntették, azaz az állam által biztosított tartós betét (hitelfedezeti alap) és az ebből nyújtott hitelek 44 milliárd forintnyi felhalmozott állománya kikerült a bankmérlegből. Megjelent viszont 6,5 milliárd forint hitelkövetelés az állammal szemben. Amennyiben ezeket a változtatásokat visszamenőlegesen is érvényesítjük, a 12. és a 13. táblázatban bemutatott mérlegeket kapjuk.

1968-tól kezdődően az MNB lett a forint bankjegyek mellett a forint érmék kibocsátója, ezért ezek állománya is megjelent a bank készpénz tartozásai között. Visszamenőlegesen nem helyeztük át a forgalomban levő érmeállományt a jegybank tartozásai közé, azt az államháztartás tartozásaként mutatjuk ki.²⁰

¹⁹ A takarékszövetkezetek hitel- és betétállományát a lakossági hitel- és betétállomány tartalmazza (1960 végén 73, illetve 146 millió forint.)

²⁰ Amennyiben a jegybankhoz tennénk át 1968 előtt a forgalomban levő érmék állományát, azt az államháztartásnak nyújtott hitellel kellene ellensúlyozni.

12. táblázat

*Az MNB módosított mérlege statisztikai célokra 1949 és 1959 között
(milliárd Ft)*

Eszközök, források	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.
	évben										
Külföldi eszköz	2,4	2,6	2,6	3,3	3,5	5,2	5,6	4,9	4,0	5,3	4,5
Állami hitel	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,6	0,8
Forgóeszközhitel	8,5	10,4	12,3	15,4	14,2	14,8	16,9	19,7	25,8	27,8	30,9
Beruházási hitel	0,2	0,3	0,3	0,4	1,9	4,3	6,0	4,2	3,3	3,4	5,9
Egyéb eszköz	0,0	0,3	0,9	0,9	1,0	0,6	0,5	2,0	2,0	1,9	2,3
Átértékelési különbözlet	0,1	0,4	0,7	0,9	2,8	4,0	6,6	6,6	6,1	4,9	4,4
<i>Mérlegfőösszeg</i>	<i>11,5</i>	<i>14,3</i>	<i>17,2</i>	<i>21,2</i>	<i>23,8</i>	<i>29,1</i>	<i>35,9</i>	<i>37,7</i>	<i>41,6</i>	<i>43,9</i>	<i>48,9</i>
Forint készpénz	2,6	3,2	3,1	2,8	3,8	4,7	5,0	6,8	6,8	7,2	9,2
Külföldi tartozás	2,2	2,7	3,2	5,0	6,2	9,4	12,3	13,2	10,6	10,1	9,0
Állami betét	1,5	1,4	1,5	2,1	2,1	2,3	2,9	3,8	8,3	7,8	4,4
Vállalati betét	3,5	4,0	5,6	6,6	6,2	6,1	5,6	6,4	7,9	7,2	9,5
Bankok betéte	1,5	2,2	2,2	3,3	2,5	2,0	2,5	3,4	3,6	7,0	8,7
Célapok betéte	0,0	0,3	0,4	0,4	1,9	3,5	6,6	3,6	3,7	4,2	6,7
Egyéb tartozás	0,0	0,3	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,4	0,6	0,3	1,1
Saját tőke	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

Forrás: Saját számítás és becslés *Botos* [2004] alapján.

13. táblázat

*Az MNB módosított mérlege statisztikai célokra 1960 és 1969 között
(milliárd Ft)*

Eszközök, források	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
	évben									
Külföldi eszköz	5,0	6,9	9,1	11,0	11,4	11,2	14,6	15,8	14,7	22,5
Állami hitel	1,0	1,0	1,0	1,0	1,4	1,8	2,0	6,5	10,5	15,7
Forgóeszközhitel	39,4	44,7	47,3	55,6	64,8	64,3	68,1	69,4	74,9	75,7
Beruházási hitel	9,8	13,0	12,5	18,0	23,0	30,0	17,8	19,0	22,0	25,5
Egyéb eszköz	2,9	3,0	3,0	2,9	3,1	3,1	2,9	3,6	3,3	2,4
Átértékelési különbözlet	6,2	6,9	9,1	13,3	13,2	13,2	13,4	13,3	13,3	13,2
<i>Mérlegfőösszeg</i>	<i>64,2</i>	<i>75,5</i>	<i>82,0</i>	<i>101,8</i>	<i>116,8</i>	<i>123,6</i>	<i>118,7</i>	<i>127,5</i>	<i>138,6</i>	<i>155,1</i>

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Eszközök, források	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
	évben									
Forint készpénz	8,7	8,9	9,3	10,5	12,2	12,3	12,6	14,1	15,9	18,4
Külföldi tartozás	12,5	15,7	19,7	27,3	35,7	38,2	39,3	43,8	48,1	51,9
Állami betét	9,2	12,0	11,4	10,2	10,9	6,5	6,6	5,9	10,6	8,8
Vállalati betét	9,6	11,6	10,6	14,2	13,9	19,1	22,1	27,5	33,2	40,5
Bankok betéte	11,6	11,6	14,4	18,1	19,8	19,2	21,4	18,1	20,0	20,0
Célapok betéte	10,5	12,6	12,2	18,2	22,0	26,8	15,6	16,8	0,0	0,0
Egyéb tartozás	1,9	2,8	4,3	3,0	2,1	1,2	1,0	1,0	2,2	9,3
Saját tőke	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3

Forrás: Saját számítás és becslés Botos [2004] alapján.

5. A háztartások pénzügyi vagyona és nettó finanszírozási képessége

A pénzügyi számlák 1969 végével induló adatai szerint a háztartások szektor pénzügyi eszközei 16,6 milliárd forint készpénzből, 34,4 milliárd forint belföldi bankbetétből, 4 milliárd forint államnak nyújtott kölcsönből, 78,1 milliárd forint tulajdonosi részesedésből (szövetkezeti üzletrészből), 0,4 milliárd forint kereskedelmi hitelből, 1,3 milliárd forint biztosítási követelésből és 10,7 milliárd forint egyéb (döntően munkabér) követelésből tevődtek össze. (Lásd a 2. táblázatot.) A háztartások tartozásai 1969 végén 21,2 milliárd forint bankhitelből, 0,4 milliárd forint munkáltatói kölcsönből, 1,1 milliárd forint kereskedelmi hitelből (döntően közüzemi tartozás) és 2,3 milliárd forint egyéb kötelezettségekből (alapvetően adó- és járuléktartozás) álltak. Mindegyik instrumentum állományi értékeinek visszamenőleges meghatározására van lehetőség.

A forint készpénz forgalomban levő mennyiségéről, illetve a takarékbetétek állományáról a KSH és az MNB egykori kiadványaiból tájékozódhatunk. A készpénzből a háztartások birtokában levő mennyiség a vállalati szektorok és az államháztartás tulajdonában levő, ismert mennyiségek levonásával, maradékként képződik a pénzügyi számlákban. Azonban 1968 előtt egyik szektor adatát sem ismerjük, azokat becsléssel kellett meghatározni. A lakossági takarékbetétek teljes állományát a háztartási szektorhoz rendeltük hozzá 1969-et megelőzően. A lakossági bankhitelek teljes állománya szintén a háztartási szektorhoz került, itt az állományokat 1964 előtt a forgalmi adatokból kellett megbecsülni.²¹ Szintén forgalmi adatokból készült becs-

²¹ Akkor az állam nyújtotta a hiteleket az OTP-n keresztül, melynek állománya nem volt kimutatva.

lés az államkölcsön (békekölcsön és tervkölcsön) állományára vonatkozóan, amelynek keretében a központi kormányzat 1949 és 1956 között gyűjtött forrásokat a háztartásoktól (összesen mintegy 8 milliárd forintot), visszafizetése pedig egészen 1974-ig húzódott el. Az OTP közvetítésével igénybe vett munkáltatói lakáskölcsönök állományát illetően 1967-ig visszamenően rendelkezünk információval, összegét azt megelőzően elhanyagolhatónak tekintettük. Ezek azok az instrumentumok, amelyeket a korabeli statisztika is figyelembe vehetett a háztartási szektor pénzügyi megkarításainak, nettó hitelnújtásának meghatározása során.

14. táblázat

*A háztartások hagyományos, szűkebb pénzügyi eszközei és kötelezettségei
(milliárd Ft)*

Év	Összes készpénz	Ebből háztartási	Bankbetét	Államkölcsön	Bankhiteltartozás	Munkáltatói hiteltartozás
1949	2,8	2,6	0,3	0,0	0,2	
1950	3,4	3,2	0,3	0,7	0,2	
1951	3,3	3,1	0,3	1,6	0,2	
1952	2,9	2,8	0,4	2,8	0,3	
1953	3,9	3,7	0,4	4,4	0,4	
1954	4,8	4,5	0,6	5,3	0,6	
1955	5,1	4,8	0,7	6,4	0,9	
1956	7,0	6,6	0,6	7,9	1,1	
1957	7,0	6,6	1,3	7,9	1,6	
1958	7,3	6,9	2,3	7,9	2,2	
1959	9,4	8,8	3,9	7,9	2,9	
1960	8,9	8,4	5,5	7,8	4,4	0,0
1961	9,1	8,6	6,7	7,5	5,9	0,0
1962	9,5	8,8	8,8	7,1	7,8	0,0
1963	10,8	9,7	12,3	6,7	9,8	0,0
1964	12,5	11,1	16,8	6,3	11,7	0,0
1965	12,6	11,3	20,4	5,9	13,3	0,0
1966	12,9	11,7	23,0	5,5	15,7	0,0
1967	14,4	13,1	24,8	5,0	17,9	0,2
1968	15,9	14,3	29,2	4,5	19,5	0,3
1969	18,4	16,6	34,4	4,0	21,2	0,4
1970	22,3	19,9	41,2	3,4	24,7	0,6

Forrás: Saját becslés a KSH [1950–1971], Botos [2004] és az OTP [1967], [1969], [1970], [1971] alapján.

Ezek a pénzügyi instrumentumok azonban nem adnak teljes képet a háztartások pénzügyi vagyonáról és nettó finanszírozási képességéről.²² Tulajdonosi részesedésekkel, biztosítási díjtartalékokkal és egyéb követelésekkel, illetve egyéb kötelezettségekkel szükséges bővíteni a szektor pénzügyi vagyonát. Tulajdonosi részesedésként szövetkezeti üzletrészeket, azaz mezőgazdasági termelőszövetkezetek, földműves-szövetkezetek, takarékszövetkezetek, ipari szövetkezetek üzletrészeit birtokolhatták háztartások a vizsgált időszakban. Ezek állományát a mérlegbeszámolók alapján becsültük, azonban az adatokat ki kellett egészíteni az állóeszközök felértékelése, illetve az eredmény és a háztartások által bevitt földterület figyelembevétele miatt. A tulajdonosi részesedések állományi értékének meghatározásánál lényegesen nagyobb feladatot jelentett a tranzakciók, a tőkebefektetések értékének a megállapítása. Elvileg bármilyen formájú tulajdonosi vagyoni hozzájárulás tranzakciónak minősül, azonban a nem pénzbeli tőkebefektetések ilyen módon való kimutatása jelentősen torzítaná a szektorok nettó finanszírozási képességét. Ezért csak a befizetett szövetkezeti részjegyek állományváltozását számoltuk el tranzakcióként, a földterületek bevitele a szövetkezetekbe technikai jellegű átrendeződést okozott a háztartások (vagy egyéb tulajdonosok) vagyonában.²³ A biztosítástechnikai tartalékok ebben az időszakban az Állami Biztosító élet- és nem életbiztosítási tartalékaiból a háztartási szektorra jutó részt jelentik. A biztosítók mérlegét és ezen belül a biztosítástechnikai tartalékok állományát csak az 1980-as évek végétől ismerjük, azt megelőzően a tartalékképzésre vonatkozó adatokból építettük fel a tartalékok állományát.²⁴ A biztosítástechnikai tartalékok teljes éves változását tranzakciónak tekintettük, mivel akkor csak jegybanki betétekbe fektethetett be a biztosító (nem létezett átértékelődő piaci befektetés, értékpapír).

A legnagyobb mértékben feltételezéseken alapuló pénzügyi instrumentumok az egyéb követelések és egyéb kötelezettségek, mivel ezeknél nemcsak az állományi vagy az állományokat fölépítő forgalmi adatok hiányoznak, hanem az azok számításához alapul szolgáló szolgáltatási vagy jövedelmi tételek is bizonytalanok, illetve az azok közötti kapcsolatok sem egyértelműek a vizsgált időszakban.²⁵ Ennek ellenére meghatározzuk ezeknek az egyéb követeléseknek és egyéb kötelezettségeknek az állományát,

²² Például 1956-ban nem érték el kiugró jövedelmeket a háztartások, a pénzeszközök a szövetkezetekből kivont vagyon miatt emelkedtek kiugró mértékben. A szövetkezeti üzletrészek beépítése a háztartási pénzügyi eszközök közé biztosítja a vagyonátrendeződés teljes körű leírását.

²³ A nem termelt nem pénzügyi eszközök (föld) állománya egyéb volumenváltozással csökkent, a pénzügyi eszközöké (tulajdonosi részesedéseké) pedig ugyanígy nőtt. Ezzel azt fejezzük ki, hogy a föld használatának módja változott, nem történt adásvétel a szövetkezet és a tag között.

²⁴ 1949 és 1960 között csak életbiztosítási tartalékfeltöltés volt, 1961-ben indult a felelősség- és egyéb biztosításokra is a tartalékfeltöltés.

²⁵ Például a munkabér-követelés számítása azon a feltételezésen alapul, hogy minden munkavállaló a tárgyhónapot követő hónapban kapja kézhez a keresetét, így minden időszak végén egy hónapnyi bérkövetelése áll fenn a munkáltatóval szemben. Ez kivételesen kisebb lehet, ha több munkaszüneti nap miatt előrehozott bérfizetés történik az év végén. Csökkentheti a bérkövetelés számított összegét az is, ha a munkavállalók egy része gyakrabban kap munkabért, vagy a rendszeres jövedelmeket eseti juttatások váltják fel, amelyeket nem kell időben korrigálni.

hogya a vagyoni adatok összevethetők legyenek a későbbi időszak adataival, illetve hogy a finanszírozási adatok pontosabbak legyenek. Kereskedelmi hiteleket és előlegeket, munkabér-követeléseket, adójellegű követeléseket és tartozásokat, valamint egyéb követeléseket és tartozásokat különítünk el a számítások szempontjából a háztartások esetében. A kereskedelmi hitel- és előlegköveteléseket a háztartások vállalászási (kisiparos) tevékenységének bevételei alapján, a munkabér-követeléseket a rendszeres bérfizetések alapján, az adóköveteléseket és adótartozásokat a társadalombiztosítási járulékfizetések alapján, a kereskedelmi hiteltartozásokat pedig a vállalászási tevékenység ráfordításai mellett a közüzemi díjak alapján becsültük. Ezeknek a pénzügyi eszközöknek és kötelezettségeknek az év végi állományi adatait, illetve a tulajdonosi részesedések éves tranzakciós adatait foglalja össze a 15. táblázat.

15. táblázat

A háztartások további pénzügyi eszközei és kötelezettségei
(milliárd Ft)

Év	Tulajdonrészek	Tulajdonrészek éves tranzakciója	Biztosítási tartalékok	Egyéb követelések	Egyéb tartozások
1949	0,7		0,1	2,2	1,1
1950	1,4	0,2	0,1	2,5	1,0
1951	2,8	0,2	0,1	2,8	0,8
1952	3,0	0,3	0,1	3,2	0,8
1953	4,0	0,1	0,1	3,6	0,9
1954	4,5	0,2	0,1	4,2	1,1
1955	5,7	0,2	0,1	4,8	1,4
1956	4,1	-1,0	0,1	5,1	1,5
1957	5,6	0,4	0,2	5,9	2,0
1958	6,5	0,5	0,2	6,3	2,2
1959	13,4	1,0	0,2	6,4	2,3
1960	22,9	2,7	0,3	6,7	2,2
1961	29,7	2,7	0,3	6,8	2,2
1962	33,8	1,7	0,4	7,2	2,2
1963	37,4	1,6	0,5	7,6	2,3
1964	42,6	0,5	0,5	7,9	2,4
1965	48,2	0,5	0,6	8,2	2,5
1966	52,4	0,5	0,7	8,6	2,6
1967	58,4	0,5	0,9	9,2	2,7
1968	67,7	0,5	1,0	10,0	3,0
1969	78,1	0,0	1,3	11,1	3,4
1970	87,9	0,0	1,6	12,1	3,7

Forrás: Saját becslés a KSH [1950–1971], a Szövetkezetek Országos Szövetsége [1957] és az Állami Biztosításhelyettes [1988], illetve az 5. táblázat adatai alapján.

A háztartási szektorra vonatkozó információk egyesítésével, az összes pénzügyi eszköz és az összes kötelezettség különbségeként áll össze a szektor nettó pénzügyi vagyona, illetve annak tranzakcióból eredő változása, a nettó finanszírozási képesség vagy más néven a pénzügyi megtakarítás.²⁶

16. táblázat

*A háztartások pénzügyi eszközei, kötelezettségei, nettó pénzügyi vagyona
és nettó finanszírozási képessége
(milliárd Ft)*

Év	Pénzügyi eszközök	Kötelezettségek	Nettó pénzügyi vagyon	Nettó finanszírozási képesség
1949	5,9	1,2	4,7	
1950	8,1	1,2	6,9	1,8
1951	10,6	1,1	9,5	1,4
1952	12,2	1,1	11,1	1,7
1953	16,2	1,3	14,9	2,8
1954	19,2	1,7	17,5	2,3
1955	22,5	2,2	20,3	1,8
1956	24,4	2,6	21,7	2,0
1957	27,4	3,6	23,8	1,0
1958	30,2	4,5	25,7	1,5
1959	40,7	5,2	35,4	3,9
1960	51,6	6,6	45,0	2,7
1961	59,6	8,1	51,5	2,5
1962	66,1	10,0	56,0	2,1
1963	74,1	12,1	62,0	3,9
1964	85,3	14,1	71,2	4,5
1965	94,6	15,8	78,8	2,6
1966	102,0	18,3	83,7	1,1
1967	111,3	20,8	90,6	1,3
1968	126,6	22,8	103,8	4,5
1969	145,5	25,0	120,5	6,2

Forrás: Saját becslés az előző táblázatok adatai és adatforrásai alapján. Az 1970 és 1989 közötti megfelelő mutatókat az *MNB* [2018] tartalmazza.

A nettó pénzügyi vagyon változása 1956-ot kivéve minden évben meghaladta a nettó finanszírozási képesség éves összegét, mert a háztartások tulajdonában levő szövet-

²⁶ A pénzügyi számlák összeállításának módszereiből következően az első évre, 1949-re vonatkozóan nem tudunk forgalmi adatokat számítani, mert az 1949 és az 1950 végére vonatkozó állományi adatok az 1950. évi forgalmi adatok (és nettó finanszírozási képesség) kiszámítását teszik lehetővé.

kezeti üzletrészek állományváltozása nagyobb volt az elszámolt tranzakcióknál. Az 1950-es évek elején, illetve az 1950-es és az 1960-as évek fordulóján voltak jelentős szövetkezeti tőkebefektetések, ekkor nőtt erőteljesen a bevitt földek mennyisége is. Ezen felül a szövetkezeti részesedésvagyont felértékelte a bent hagyott eredmény, a reáleszközök felértékelődése, illetve a szövetkezeti hiteltartozások több ütemben megvalósított elengedése is. A szövetkezetekbe való befektetések mellett 1956-ig az államkölcsön (békekölcsön és tervekölcsön) nyújtása jelentette a legfőbb befektetési formát a hazai háztartások számára. A bankbetétek (takarékbetétek) állományának felfutását 1957-től tapasztaljuk, amikor az államkölcsönkötvények kibocsátása befejeződött.

6. A nem pénzügyi vállalatok mérlege – számviteli és statisztikai mérleg

A vállalati rend szerint gazdálkodó, nem pénzügyi tevékenységet folytató, egykor vállalatoknak és szövetkezeteknek nevezett gazdálkodó szervezetek eszközeivel és kötelezettségeivel foglalkozunk a következőkben. 1948-ban még számos közüzem az állami költségvetés részét képezte, 1949-ben már csak a Magyar Posta, a Magyar Államvasutak és a Mezőgazdasági Gépüzemek, 1950-től kezdődően pedig csak a Mezőgazdasági Gépüzemek számított állami üzemnek. Ezeknek az üzemeknek a vagyonát is hozzá kell számítani a nem pénzügyi vállalatok vagyonához. 1949 végére a gyáripar egésze állami tulajdonba került,²⁷ ugyanakkor a mezőgazdaságban és egyéb termelő ágazatokban az egyéni vagy magántulajdonú gazdálkodás volt még jellemző. A szövetkezeti gazdálkodási forma ezt követően fokozatosan terjedt el, és szorította ki az állami vállalatokkal együtt a magántermelőket a gazdaságból.²⁸ A nem pénzügyi vállalatok tehát az időszak elején szinte kizárólag állami vállalatok voltak, amelyek mellett egyre növekvő súllyal jelentek meg a későbbiekben a különféle szövetkezetek.

A nem pénzügyi vállalatok vagyommérlegét az 1969 végére megállapított mérlegből kiindulva, a nem pénzügyi eszközök, a pénzügyi eszközök és a kötelezettségek visszamenőleges állományi adatait megbecsülve állítottuk össze. Először a szektor becslött számviteli mérlegét mutatjuk be 1949 vége és 1969 vége között, akkori számviteli szabályok szerint,²⁹ de felülvizsgált állóeszköz-állománnyal és a befizetett

²⁷ A szovjet, illetve szovjet-magyar vegyes tulajdonban levő vállalatok adatait nem tudjuk elkülöníteni az állami tulajdonban levők adataitól. 1946 és 1952, illetve 1954 között több nagyvállalat volt részben vagy egészen szovjet tulajdonban, amelyeket a magyar állam visszavásárolt.

²⁸ Az anyagi szemléletű nemzeti jövedelemnek 1949-ben, 1955-ben, 1960-ban és 1962-ben 1, 9, 17, illetve 21 százalékát adták a különféle szövetkezetek, az állami vállalatok pedig 52, 62, 69, illetve 73 százalékát. A magántermelők hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez 47 százalékról fokozatosan 6 százalékra esett vissza.

²⁹ A saját tőkét a korabeli számvitel nem ismerte, helyette különféle alapok voltak a mérleg forrás oldalán.

nyereségelőleg levonásával. (Lásd a 17. és a 18. táblázatot.) A nem pénzügyi eszközök – elsősorban az állóeszközök – szektorok közötti felosztásának és értékelésének bizonytalanságai miatt ez a mérleg az időszak első felében csak nagyvonalú becslést adhat a vállalati vagyon nagyságára vonatkozóan.³⁰

17. táblázat

*A nem pénzügyi vállalatok becsült számviteli mérlege
az állóeszközök felülvizsgált állományával
(milliárd Ft)*

Eszközök, források	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.
	évben										
Állóeszközök	71,0	96,5	121,9	142,5	157,0	168,6	183,3	193,5	205,3	225,2	241,3
Beruházások	1,0	2,1	4,6	7,0	9,6	9,2	9,0	9,4	9,6	7,0	8,4
Készletek	25,5	33,0	44,5	53,0	62,5	69,0	78,5	74,0	90,5	97,0	103,6
Pénzeszközök	3,7	4,2	5,8	6,7	6,4	6,4	6,0	6,8	7,9	7,6	10,2
Kereskedelmi követelések	7,5	10,0	14,2	15,9	18,8	20,3	23,2	21,7	31,9	34,1	43,2
Egyéb eszközök	0,2	0,3	0,5	0,7	1,0	1,0	1,2	1,5	1,5	1,7	2,0
<i>Mérlegfőösszeg</i>	<i>108,8</i>	<i>146,1</i>	<i>191,5</i>	<i>225,9</i>	<i>255,3</i>	<i>274,5</i>	<i>301,2</i>	<i>306,9</i>	<i>346,6</i>	<i>372,6</i>	<i>408,7</i>
Saját tőke	93,6	125,7	164,1	191,9	216,4	231,7	252,1	259,8	284,9	303,1	309,8
Beruházási hitel	0,2	0,3	0,3	0,4	1,9	4,3	6,0	4,2	3,3	3,4	5,9
Forgóeszközhitel	8,6	11,6	14,1	18,5	18,6	18,9	21,4	22,7	28,3	32,1	42,8
Kereskedelmi tartozások	5,8	7,6	10,9	12,1	14,4	15,6	17,2	17,2	27,1	29,6	39,2
Egyéb tartozások	0,7	1,0	2,0	3,0	4,0	4,0	4,5	3,0	3,0	4,4	11,0

Forrás: Saját számítás és becslés az előző táblázatoknál jelzett adatok felhasználásával.

A 18. táblázatnál jelezzük, hogy ez a becsült számviteli mérleg 1969 végét illetően hogyan viszonyult a pénzügyi számlákhoz felhasznált, a pénzügyi számlákba beépített állományi adatokhoz. A nem termelt nem pénzügyi eszközök (földterület) értékének beépítése (89 milliárd forint), az egykor nettó módon elszámolt előlegek figyelembevétele, a birtokolt tulajdonosi részesedések felértékelése, illetve a meg nem térülőnek tekintett állami kölcsönök kihagyása a tartozások közül együttesen

³⁰ A 3. és a 4. ábra adatainak összevetése alapján látható, hogy 1958-ban a régi számbavétel szerinti állóeszköz-állományt közel kétszeresére kellett növelni ahhoz, hogy illeszkedjen az új módszertan szerinti állóeszköz-statisztika 1959-ig visszavezetett adataihoz. Azt megelőzően az 1950-es évek első felében, különösen 1952-ben voltak jelentős áremelések, amit figyelembe vettünk az állóeszközök átértékelésénél is.

mintegy 130 milliárd forinttal emelte 1969 végén az összes eszköz értékét, illetve közel 107 milliárd forinttal növelte a pénzügyi számlákba kerülő tulajdonosi részesedések állományát a bemutatott számviteli saját tőke értékéhez képest.

18. táblázat

*A nem pénzügyi vállalatok becsült számviteli mérlege
az állóeszközök felülvizsgált állományával
(milliárd Ft)*

Eszközök, források	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.	1969.*
	évben										
Állóeszközök	263,1	273,4	282,0	295,2	308,2	314,2	330,8	350,3	405,3	425,6	538,6
Beruházások	10,9	12,5	16,2	19,6	21,8	20,8	26,9	34,5	45,3	56,2	47,6
Készletek	111,8	127,1	136,1	148,3	159,6	166,0	178,3	191,6	210,6	228,3	212,9
Pénzeszközök	10,9	13,8	14,5	17,1	15,9	20,3	23,1	28,5	36,1	47,4	47,4
Kereskedelmi követelések	47,5	50,0	52,9	55,8	59,7	60,1	65,2	71,0	72,5	77,2	95,7
Egyéb eszközök	2,3	3,0	3,4	3,7	4,0	4,0	4,2	4,5	4,7	5,2	33,7
<i>Mérlegfőösszeg</i>	<i>446,5</i>	<i>479,9</i>	<i>505,1</i>	<i>539,7</i>	<i>569,2</i>	<i>585,4</i>	<i>628,5</i>	<i>680,4</i>	<i>774,5</i>	<i>839,9</i>	<i>971,7</i>
Saját tőke	332,7	347,2	358,9	377,8	390,1	399,8	449,1	490,9	579,4	629,3	736,5
Beruházási hitel	9,8	13,0	12,5	18,0	23,0	30,0	17,8	19,2	21,8	31,3	32,3
Forgóeszközhitel	51,3	60,7	70,1	76,5	83,9	82,0	83,7	84,7	85,7	86,9	64,9
Kereskedelmi tartozások	40,6	42,9	45,5	48,4	52,2	53,5	56,9	61,6	62,7	67,0	95,1
Egyéb tartozások	12,0	16,0	18,0	19,0	20,0	20,0	21,0	24,0	25,0	25,4	42,9

*A pénzügyi számlákhoz felhasznált adatok MNB [2018] alapján.

Forrás: Saját számítás és becslés az előző táblázatoknál jelzett adatok felhasználásával.

A nem pénzügyi vállalatok pénzügyi számlákba kerülő mérlegtételeinek meghatározásához a partnerszektorok egyes követeléseinek és kötelezettségeinek ismerete is szükséges. A külfölddel, a központi bankkal és a háztartásokkal kapcsolatos követeléseket és kötelezettségeket már bemutattuk, a következőkben az államháztartást érintő egyes tételeket tekintjük át. Ezt megelőlegezve a 19. táblázatban összefoglaljuk a nem pénzügyi vállalatok pénzügyi számlák szerinti állományi adatait.

19. táblázat

A nem pénzügyi vállalatok pénzügyi számlák szerinti eszközei és kötelezettségei
(milliárd Ft)

Év	Pénzügyi eszközök	Készpénz, betét	Hitel, kölcsön	Részesedés	Egyéb követelés	Kötelezettségek	Hitel, kölcsön	Részesedés	Egyéb tartozás	Nettó pénzügyi vagyon
1949	20,2	3,7	0,0	5,0	11,5	126,9	10,7	102,9	13,4	-106,7
1950	24,4	4,2	0,2	5,0	15,0	167,3	12,4	138,1	16,9	-142,9
1951	32,9	5,8	0,2	5,0	21,9	219,5	14,8	180,9	23,8	-186,6
1952	38,5	7,3	0,2	5,0	25,9	258,6	17,1	213,0	28,5	-220,1
1953	42,8	6,4	0,2	5,0	31,2	290,3	17,8	238,4	34,1	-247,5
1954	46,3	6,4	0,5	6,0	33,4	313,0	20,8	255,4	36,8	-266,7
1955	50,5	6,0	1,1	6,0	37,4	343,9	24,0	279,0	40,9	-293,4
1956	47,3	6,8	1,4	7,0	32,2	348,0	26,4	286,0	35,6	-300,6
1957	61,6	8,3	1,4	7,0	44,9	391,7	31,2	313,4	47,1	-330,1
1958	67,1	9,2	1,9	8,0	48,0	420,7	33,1	335,2	52,4	-353,6
1959	81,5	11,7	2,5	8,0	59,3	466,5	39,2	361,1	66,2	-385,0
1960	91,8	15,0	2,8	9,0	65,1	514,4	52,0	392,8	69,6	-422,6
1961	103,5	18,2	3,1	10,0	72,2	557,9	60,7	420,4	76,9	-454,4
1962	112,2	21,4	3,3	10,0	77,4	588,9	62,8	438,4	87,7	-476,7
1963	123,5	26,3	4,1	11,0	82,1	631,1	76,5	461,6	93,0	-507,6
1964	129,1	24,3	4,8	12,0	88,0	662,7	90,9	477,9	94,0	-533,6
1965	133,5	26,0	5,1	13,0	89,4	679,5	97,4	486,3	95,8	-546,1
1966	146,4	30,5	5,5	14,0	96,5	730,8	88,8	539,1	102,9	-584,4
1967	159,8	32,7	6,0	15,0	106,1	787,1	92,0	581,7	113,5	-627,4
1968	184,9	39,5	6,7	20,0	118,6	899,0	92,2	679,0	127,9	-714,1
1969	212,2	48,0	7,5	27,3	129,4	971,6	97,2	736,5	138,0	-759,4

Forrás: Saját számítás és becslés az előzőekben bemutatott vállalati adatok, illetve partnerszektorok adatai alapján (készpénz, betét, hitel). Az 1970 és 1989 közötti megfelelő mutatókat az *MNB* [2018] tartalmazza.

7. Az államháztartás pénzforgalmi mérlegétől a szektor statisztikai vagyommérlegéig

Vagyommérleg az állami költségvetés eszközeiről és kötelezettségeiről 1948 végéről készült utoljára. Az 1947–1948. évi költségvetési beszámoló vagyoni fejezete egyaránt részletesen tárgyalta a közüzemek és a költségvetési szervek vagyoni helyzetét.

Ezt követően a vizsgált időszakban többször és több tekintetben változott az állami költségvetés tartalma és prezentációja. 1949-ben amellet, hogy az állami üzemek többsége kikerült a költségvetésből, jelentősen egyszerűsödött a költségvetési prezentáció és minimálisra csökkent a nyilvánosan megismerhető adatok köre. 1950-ben a területi önkormányzatokat és a nyugdíjintézeteket (az Országos Társadalombiztosítási Intézetet és egyéb pénztárakat) is bevonták a költségvetésbe, további állami üzemeket zártak ki a költségvetési körből, 1952-től pedig megjelent a bevételek szektorbontása (vállalati, szövetkezeti, lakossági befizetések), illetve a költségvetési szervek által fizetett járulékok bruttó kimutatása. 1959-ben és 1961-ben is változott egyes költségvetési tételek megjelenítése, 1968-ban pedig nagyobb változtatásokra került sor az új gazdasági mechanizmus követelményeinek megfelelően. A fennmaradt költségvetési beszámolók segítségével az állami bevételek és kiadások szerkezetét, a költségvetési egyenleg alakulását vázoljuk, továbbá becslést adunk a hitelműveletektől megtisztított költségvetési egyenleg értékére is. (Lásd a 20. és 21. táblázatot.)

20. táblázat

*Az állami költségvetés bevételei, kiadásai, teljes és korrigált egyenlege 1949 és 1959 között
(milliárd Ft)*

Bevételek, kiadások	1949.	1950.	1951.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.
	évben									
<i>Összes bevétel</i>	13,3	23,1	32,3	46,0	44,1	44,6	38,4	56,9	55,7	59,5
Vállalatoktól	10,2	..	24,4	36,9	35,0	33,9	28,6	40,9	42,0	42,0
Szövetkezetektől	0,1	..	0,4	1,2	1,4	1,7	1,6	2,5	1,9	2,0
Lakosságtól	1,8	..	5,4	5,3	5,1	6,0	5,9	6,8	7,0	7,0
– államkölcsön	0,0	0,7	0,9	1,7	0,9	1,1	1,5	0,0	0,0	0,0
Szervek bevételei	1,2	..	1,0	1,6	1,7	1,9	2,0	2,5	2,8	2,5
<i>Összes kiadás</i>	14,7	22,8	32,0	46,3	42,1	42,1	40,2	55,6	54,6	59,2
Felhalmozási kiadás	6,0	11,2	17,9	18,4	12,8	11,3	9,0	15,8	12,3	18,1
– saját beruházás	1,4	9,1	14,1	16,7	11,5	7,4	7,7	8,2	6,7	14,0
– kölcsönnyújtás	4,6	2,1	3,9	1,8	1,4	3,9	1,3	7,6	4,9	4,1
Vállalati támogatás	1,5	1,0	0,3	3,5	5,4	7,1	7,9	16,7	15,9	9,3
Szervek kiadása	6,3	8,7	12,4	20,9	21,3	21,3	21,3	21,4	23,5	28,7
Államkölcsön-törlesztés	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,3	0,3
Nemzetközi kiadás	0,9	1,0	0,7	2,7	2,0	2,1	1,5	0,5	0,6	1,3
<i>Teljes egyenleg</i>	-1,4	0,3	0,3	-0,3	2,0	2,6	-1,8	1,3	1,1	0,3
Korrigált egyenleg	3,2	2,4	4,3	1,3	3,2	6,3	-0,7	4,8	5,6	5,5

Megjegyzés. Az egyéb bevételek és egyéb kiadások maradékként számíthatók. Az 1952. évről nem sikerült megfelelő adatokat találni.

Forrás: Saját becslés a Pénzügyminisztérium [1950–1970] és a KSH [1950–1971] alapján.

21. táblázat

Az állami költségvetés bevételei, kiadásai, teljes és korrigált egyenlege 1960 és 1969 között
(milliárd Ft)

Bevételek, kiadások	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
	évben									
<i>Összes bevétel</i>	70,0	76,2	82,4	84,6	91,6	90,4	96,5	109,3	138,8	155,0
Vállalatoktól	57,3	61,0	67,5	67,5	72,2	70,8	76,6	88,0	116,6	128,4
Szövetkezetektől	2,2	4,3	4,5	5,3	5,8	6,8	6,8	7,0	2,2	2,8
Lakosságtól	6,2	5,3	5,3	5,8	6,2	6,2	7,1	7,3	7,7	8,6
Szervek bevételei	2,7	3,0	3,2	3,7	4,0	3,9	4,2	4,3	4,4	4,7
<i>Összes kiadás</i>	69,7	75,7	81,9	84,5	91,5	90,2	97,1	107,8	140,5	156,9
Felhalmozási kiadás	25,2	32,6	34,2	30,9	34,8	33,0	28,4	31,4	31,0	35,9
– saját beruházás	20,0	17,4	19,9	23,2	24,5	20,5	20,7	21,3	29,0	33,7
– kölcsönnyújtás	5,2	15,2	14,3	7,7	10,3	9,5	7,7	10,1	2,0	2,2
Vállalati támogatás	8,7	3,3	3,4	4,3	5,9	9,5	13,3	15,9	35,7	41,4
Szervek kiadása	32,2	34,4	37,2	42,9	44,9	40,8	49,5	53,6	59,3	65,1
Államkölcsön- törlesztés	0,4	0,3	0,3	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6
Nemzetközi kiadás	1,7	3,2	4,4	3,9	4,1	3,9	3,4	3,7	11,2	9,4
<i>Teljes egyenleg</i>	0,3	0,5	0,5	0,1	0,1	0,2	-0,6	1,5	-1,7	-1,9
Korrigált egyenleg	2,0	14,2	12,1	4,8	8,0	8,0	5,5	10,0	-6,6	-8,4

Megjegyzés. Az egyéb bevételek és egyéb kiadások maradékként számíthatók. A korrigált egyenleg a hiteleműveletek kiszűrésével készült.

Forrás: Saját becslés a Pénzügyminisztérium [1950–1970] és a KSH [1950–1971] alapján.

A költségvetési bevételek legnagyobb részét a vállalatok és a szövetkezetek befizetései adták a vizsgált időszakban. A kiadások több, mint fele saját (költségvetési) és vállalati beruházásokra, illetve vállalati támogatásokra (árkiegyenlítésre, veszteségtérítésre, egyéb támogatásokra) ment. Az állami költségvetés végrehajtása során néhány év kivételével sikerült többletet elérni, azaz a pénzforgalmi bevételek meghaladták a kifizetéseket. A kimutatott költségvetési hiány 1968-tól vált tartóssá, amikor a vállalati támogatások mértéke erőteljesen emelkedett. Ekkortól megszűnt a gazdasági szereplők költségvetési forrású hitelezése, csak a vállalati forgóalap-juttatás³¹ maradt meg a felhalmozási célú kiadások között. 1950 és 1967 között összesen több mint 110 milliárd forint visszatérítendő forrást (beruházási kölcsönt és alapjuttatást)

³¹ A vállalati forgóalap-juttatást a kölcsönök között mutattuk ki a felhalmozási kiadásokon belül, tartalmát tekintve, mai szóhasználattal inkább tőkeemelésnek tekinthető. Akkor azonban a vállalatoknak nem volt tőkéje, hanem az állóalapok és a forgóalapok különféle forrásai jelentek meg a számviteli mérleg forrás oldalán.

nyújtott a költségvetés, ebből a lakosság 4,5 milliárd, a szövetkezeti szektor 9,5 milliárd forint kölcsönt törlesztett költségvetési bevételként elszámolva.³² A vállalati kölcsönök visszatérülése nem látható a költségvetési bevételek között.³³ A lakosságtól származó bevételeket 1950 és 1956 között növelte az államkölcsön (békekölcsön, tervkölcsön) igénybevétele, közel 8 milliárd forint összegben, ebből 1957 és 1969 között 5,1 milliárd forint visszafizetése szerepelt költségvetési kiadásként.³⁴ 1957-től kezdődően külföldi kölcsönfelvételek és kölcsöntörlesztések is megjelentek a költségvetési beszámolóknak, ezek azonban nem mindig voltak elkülöníthetők, azonosíthatók.

Amennyiben a költségvetési pénzforgalmi egyenlegről kívánjuk levezetni az államháztartás (kormányzati szektor) nemzeti számlák szerinti egyenlegét (nettó finanszírozási képességét), akkor három területen szükséges korrekciót végrehajtani. Módosítani kell a szervezeti kört, ki kell zárni a pénzügyi műveleteket (hitel- és részvénytűveleteket) és eredményszemléletűvé kell tenni az adatokat. A vizsgált időszakban a Magyar Beruházási Bank átsorolása a kormányzatba jelenti a szervezeti kör módosítását, aminek azonban egyenleghatása nincs. A költségvetésen kívüli Hitelfedezeti Alapot is a kormányzati szektor részének tekintjük. Az eredményszemléletű korrekciók rövid távú egyenlegmódosítást okoznak, ezekkel a későbbiekben foglalkozunk. A legnagyobb egyenlegre gyakorolt hatást a hitelműveletek kiszűrése okozhatja. Amennyiben valamennyi azonosítható kölcsönműveletet kiszűrjük a költségvetési bevételek és kiadások közül, a hivatalos pénzforgalmi egyenlegről 1967-ig lényegesen kedvezőbb, 1968-tól pedig lényegesen kedvezőtlenebb (korrigált) költségvetési egyenleget kapunk. (Lásd a 20. és a 21. táblázatot.)³⁵ Kérdés, hogy a pénzügyi számlák felől (finanszírozási oldalról) mekkora nettó finanszírozási képességek adódnak. Ehhez először az államháztartás vagyonomérlegét, azaz pénzügyi eszközeinek és kötelezettségeinek állományát mutatjuk be, és az állományváltozásokból következtetünk a nettó finanszírozási képesség értékére.

³² Ennél lényegesen magasabb összegű volt a szövetkezeti hitelelengedés.

³³ A visszafizetett összegek a MBB-hez kerülhettek, a ki nem kölcsönzött összegek az MNB-nél lévő Hitelfedezeti Alapba.

³⁴ Névérték felett lehetett a visszafizetés, 1970 és 1974 között még közel 4 milliárd forint kifizetését regisztráltuk.

³⁵ Tekintetbe kell azonban venni, hogy az állami kölcsönök jelentős része nem térült vissza, ezért nem tekinthetjük a kölcsönnyújtást pénzügyi befektetésnek, hanem támogatásként a kiadások között kell hagyni. Így az elvárt kormányzati egyenleg 1967-ig a kedvezőtlenebb, teljes pénzforgalmi egyenleghez állhat közelebb. Ugyanakkor ellentétes hatást gyakorol az egyenlegre, hogy a Hitelfedezeti Alapot a kormányzat részének tekintjük.

22. táblázat

Az államháztartás pénzügyi eszközei, kötelezettségei és nettó finanszírozási képessége
(milliárd Ft)

Év	Pénzügyi eszközök					Kötelezettségek				Nettó pénzügyi vagyon	Nettó finanszírozási képesség
	Összesen	Készpénz, betét	Hitel, kölcsön	Részesedés	Egyéb követelés	Összesen	Hitel, kölcsön	Készpénz (érme)	Egyéb tartozás		
1949	105,2	1,5	1,2	99,9	2,6	6,9	4,7	0,2	2,0	98,3	
1950	140,2	1,7	1,2	134,4	2,8	8,1	5,7	0,2	2,3	132,1	-0,7
1951	183,0	1,9	1,1	175,9	4,1	10,3	6,9	0,1	3,3	172,7	-0,9
1952	216,8	2,5	1,1	207,8	5,4	13,3	8,8	0,1	4,4	203,5	-1,1
1953	244,0	4,0	1,1	232,1	6,7	18,0	12,3	0,1	5,5	226,0	-1,3
1954	261,7	5,8	1,1	247,7	7,1	21,1	15,0	0,1	6,0	240,6	-1,0
1955	288,0	9,5	1,1	270,1	7,3	25,2	18,9	0,1	6,2	262,8	-0,2
1956	292,4	8,6	0,9	277,6	5,2	28,3	23,4	0,2	4,8	264,0	-6,3
1957	323,2	13,1	0,9	303,5	5,7	34,9	27,9	0,2	6,8	288,4	-1,5
1958	345,1	13,5	1,6	323,4	6,7	33,2	27,1	0,2	5,9	311,9	3,6
1959	365,9	13,7	1,7	342,5	8,0	32,0	27,3	0,2	4,5	333,9	2,9
1960	392,6	22,3	1,6	363,6	5,1	34,7	30,0	0,2	4,5	357,9	2,9
1961	418,4	27,3	2,1	383,5	5,5	35,5	30,7	0,2	4,6	382,9	5,1
1962	436,9	26,2	2,7	397,4	10,5	37,8	33,0	0,2	4,6	399,1	2,2
1963	461,3	31,1	2,8	416,5	11,0	41,7	36,5	0,3	5,0	419,6	1,9
1964	471,6	35,6	3,0	426,6	6,3	41,9	36,2	0,3	5,3	429,7	0,0
1965	475,6	35,9	4,2	428,6	6,9	42,9	36,8	0,3	5,8	432,7	1,0
1966	512,8	24,8	4,4	476,1	7,4	44,5	37,7	0,3	6,5	468,3	-11,2
1967	554,3	25,8	8,6	511,8	8,2	53,9	46,3	0,4	7,3	500,4	-1,2
1968	640,9	22,1	13,1	595,1	10,6	69,4	60,6	0,0	8,8	571,5	-2,2
1969	685,1	18,2	19,3	635,3	12,3	80,4	70,4	0,0	9,9	604,7	-4,7

Forrás: Saját számítás és becslés az előzőekben bemutatott államháztartási, illetve partneradatok alapján (készpénz, betét, hitel, részesedés).

Az államháztartás legnagyobb értékű pénzügyi eszközei a pénzügyi számlákban a tulajdonosi részesedések, amelyek a nem pénzügyi és a pénzügyi vállalatokban fennálló tőkebefektetéseket jelenítik meg.³⁶ 1949 végén a nem pénzügyi vállalatok 102,9 milliárd forint értékű részesedéseiből 97,2 milliárd forintnyit birtokolt a kormányzat, ehhez járult a pénzügyi vállalatok 2,7 milliárd forintos tulajdonrésze.

³⁶ Ezek az instrumentumok akkor nem léteztek, mert nem mutatták ki a tulajdonosi viszonyt az állam és az állami vállalatok között.

1969 végén az államháztartás tulajdonában volt a nem pénzügyi vállalatok 736,5 milliárd forint részesedéséből 631,4 milliárd forint, továbbá a pénzügyi vállalatok részvényeiből 3,9 milliárd forint. A tulajdoni részesedések értékének jelentős emelkedéséből húsz év alatt csak 16,3 milliárd forintnyi összeget tekintettünk (pénzbeli) tranzakciónak, ezek főként az új gazdasági mechanizmus bevezetéséhez kapcsolódó forgóalap-juttatások voltak. Az államháztartás részesedéseit és ezeken keresztül a szektor nettó pénzügyi vagyónát az állami tulajdonú vállalatoknak adott támogatások, illetve a vállalati vagyon (állóeszközök, földterület, készletek) felértékelődése növelték elsősorban. A kormányzat hitel-betét pozíciója – amely alapvetően meghatározza a pénzforgalmi egyenleget – 1957-ig folyamatosan romlott, majd 1965-ig erőteljesen javult, azt követően pedig ismét romlott. Az időszak első felében inkább a háztartásoktól és a külföldről felvett hitelek, az időszak második felében a jegybanktól származó hitelek biztosították a finanszírozási forrásokat. Az egyéb követelések a nem pénzügyi vállalatoktól és a háztartásoktól származó adó- és díjköveteléseket tartalmazzák, az egyéb tartozások a még ki nem fizetett vállalati támogatásokból, visszatérítésekből, illetve közalkalmazotti bérekből származnak. Ezeket a követeléseket és tartozásokat a pénzforgalmi adatokból időbeli korrekcióval állítottuk elő, szokásos fizetési késéseket, áthúzódásokat feltételezve.

A pénzügyi számlák módszerei szerint összeállított államháztartási egyenleg (nettó finanszírozási képesség) a költségvetési pénzforgalmi egyenlegnél valamivel kedvezőtlenebb és szélsőségesebb képet rajzol a szektor finanszírozási folyamatairól. A kormányzat nettó finanszírozási képessége az időszak nagyobb részében negatív volt. Különösen nagy hiány mutatkozott 1956-ban, amikor a vállalati befizetések visszaestek, és rendkívüli kiadások merültek fel, illetve 1966-ban, amikor a legnagyobb hitelelendések voltak. Azt követően, az új gazdasági mechanizmus bevezetésével csökkentek a vállalati elvonások, és növekedtek a támogatási igények, ami tartóssá tette a szektor finanszírozási igényét. A külföld és a háztartások pénzügyi megtakarításai meghatározták a nem pénzügyi vállalatok és az államháztartás együttes nettó finanszírozási igényét,³⁷ amit felosztottunk a két szektor között. (Lásd a 23. táblázatot.)³⁸ Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az államháztartás és a vállalatok gazdálkodása szorosan összefüggött a vizsgált időszakban, ezért célszerű a két szektor forgalmi mutatóit együtt vizsgálni.

³⁷ Feltéve, hogy a többi rezidensszektor egyenlege nulla közelében van.

³⁸ A nem pénzügyi vállalatok és az államháztartás egyenlegének viszonya attól függ, hogy hol húzzuk meg a határt a támogatások és a pénzügyi befektetések között. Jelen összeállításban lényegében csak 1967-től mutatunk ki állami pénzügyi befektetéseket (hitelnyújtást, tőkeemelést) a vállalatok felé, azt megelőzően csak transzfereket számoltunk el a két szektor között. A Hitelfedezeti Alapot (annak jegybanki betétét) a kormányzat részének tekintettük, a költségvetésből kiadott, de fel nem használt állami alapjuttatás így a statisztikában nem hagyja el a szektort, nem növeli az államháztartás hiányát.

23. táblázat

A nemzetgazdaság és egyes szektorok nettó finanszírozási képessége
(milliárd Ft)

Év	Nemzetgazdaság	Nem pénzügyi vállalatok	Államháztartás	Háztartások
1950	-0,2	-1,2	-0,7	1,8
1951	-0,5	-1,0	-0,9	1,4
1952	-1,3	-1,9	-1,1	1,7
1953	-1,0	-2,5	-1,3	2,8
1954	-2,0	-3,3	-1,0	2,3
1955	-1,6	-3,2	-0,2	1,8
1956	-4,4	-0,1	-6,3	2,0
1957	-2,7	-2,1	-1,5	1,0
1958	2,9	-2,2	3,6	1,5
1959	0,2	-6,6	2,9	3,9
1960	-3,8	-9,4	2,9	2,7
1961	-0,2	-7,8	5,1	2,5
1962	-1,6	-6,0	2,2	2,1
1963	-4,5	-10,4	1,9	3,9
1964	-6,5	-11,0	0,0	4,5
1965	-1,9	-5,6	1,0	2,6
1966	2,1	12,2	-11,2	1,1
1967	-4,0	-4,1	-1,2	1,3
1968	-2,7	-5,0	-2,2	4,5
1969	4,3	2,8	-4,7	6,2

Forrás: Saját számítás és becslés az előzőekben szektoronként bemutatott információk alapján.

8. A nettó nemzeti termeléstől a bruttó hazai termékig

Ahhoz, hogy nemzetgazdaság és az egyes szektorok fél évszázaddal ezelőtti vagyoni helyzetét, illetve nettó finanszírozási képességét (igényét) meg tudjuk ítélni, érdemes a gazdaság teljesítményéhez viszonyítani ezeket a mutatókat. Az 1960-as és 1970-es évek fordulóján kezdte meg a KSH a GDP számítását, amit akkor 1960-ig vezetett vissza. Ezt követően több módszertani változás is volt a GDP számításában, ami 1970-ben, 1980-ban, 1988-ban, 1991-ben és 1995-ben töréseket okozott a folyó-áras GDP adatsorában. (Lásd a 24. táblázatot.) Összességében ezek a törések nem

jelentősek és kiküszöbölésük túlmutat a jelen tanulmány témáján és keretein, ezért a folyóáras GDP-adatokat elfogadjuk úgy, ahogyan azok a KSH legutóbbi adatközléseiben megjelentek.

24. táblázat

Törések a folyóáras GDP idősorában
(milliárd Ft)

Időszak	1970.	1980.	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1994.	1995.
	évben								
1960–1970	332,9								
1970–1980	332,5	718,5							
1980–1989		721,0	1 226,4	1 409,5	1 706,0				
1988–1991				1 440,4	1 722,8	2 089,3	2 308,0		
1991–1995							2 498,3	4 364,8	5 561,9
1995–									5 835,6
Változás (%)	99,9	100,3		102,2			108,2		104,9

Forrás: A KSH [1989], [1994] nemzeti számlákkal kapcsolatos adatközlései.

Az 1949 és 1959 közötti időszak éves GDP-jére viszont becslést készítettünk az akkor rendelkezésre álló nemzeti jövedelem felhasználásával. Az 1949 és 1988 között a szocialista országok fő jövedelmi mutatójának számító nettó nemzeti termelés (nemzeti jövedelem) három főbb területen különbözött a nyugati országokban használatos bruttó hazai termék mutatótól. Egyrészt más volt a területi elhatárolás (nemzeti a hazai helyett), másrészt az értékcsökkenés kiszűrése miatt nettó volt a mutató, harmadrészt csak az anyagi termelést (és fogyasztást) vette számba, így kimaradtak a pénzügyi, kormányzati és egyéb nem piaci szolgáltatások. Ha az anyagi természetű nemzeti jövedelemtől el kívánunk jutni a bruttó hazai termékig, elsősorban az utóbbi két területen van szükség korrekcióra, az anyagi termelést meg kell növelni az értékcsökkenéssel, illetve ki kell egészíteni a nem anyagi ágak termelésével.³⁹ Az eredményeket a 25. táblázatban foglaljuk össze. Az 1949 és 1959 közötti évekre az 1960-tól érvényes tartalommal készítettünk becslést, nem pedig a jelenleg érvényes módszerek szerint, ami alacsonyabb GDP-értékeket jelent az 1991-től vagy 1995-től érvényes szinteknél.⁴⁰

³⁹ Természetesen ennél bonyolultabbak az összefüggések. Emellett az anyagi nemzeti jövedelem tartalma is változott, 1959-ben bekerült például a személyszállítás és a hírközlés az anyagi szolgáltatások közé.

⁴⁰ 1991-ben éppen a kormányzati és a lakásszolgáltatások hozzáadott értéke emelkedett a legnagyobb mértékben, mert új becslés készült az állóeszközökre és az azokhoz kapcsolódó értékcsökkenésre, ami ezeknek a szolgáltatásoknak a költségáron mért kibocsátását megnövelte.

25. táblázat

A folyóáras GDP és a becsléséhez használt anyagi nemzeti jövedelem értéke
(milliárd Ft)

Év	Folyóáras GDP (becslés)	Ebből: anyagi ágak	Anyagi nemzeti jövedelem	Év	Folyóáras GDP (KSH)
1949	48,3	42,8	37,7	1960	175,2
1950	59,8	53,2	46,5	1961	185,3
1951	82,3	73,6	65,3	1962	195,4
1952	93,1	83,3	73,8	1963	205,6
1953	104,2	93,3	83,0	1964	216,1
1954	107,7	96,4	85,6	1965	214,9
1955	118,8	106,3	94,3	1966	237,5
1956	106,2	93,7	82,5	1967	256,8
1957	135,6	121,1	107,3	1968	281,1
1958	139,7	123,5	110,0	1969	312,4
1959	158,6	140,4	128,2	1970	332,9

Forrás: Saját becslés a KSH [1989] alapján.

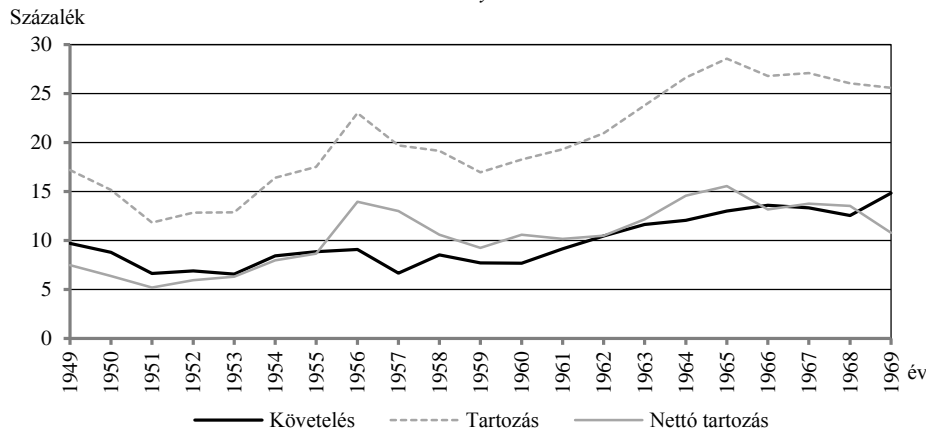
9. A nettó pénzügyi vagyon és a nettó finanszírozási képesség GDP-arányos értékei

A nemzetgazdaság külfölddel szemben fennálló követelése a GDP 7 és 15 százaléka között mozogtak a vizsgált időszakban, az ország tartozásai pedig a GDP 12 és 28 százaléka között változtak ugyanekkor. A külső kötelezettségek állománya a későbbi időszakok adataihoz viszonyítva nem nevezhető jelentősnek, azonban a szinte folyamatosan fennálló külső finanszírozási igény miatt emelkedő tendenciát mutatott. A nettó kötelezettségek állománya nem haladta meg a GDP 15 százalékát a teljes időszak alatt. (Lásd az 1. ábrát.)

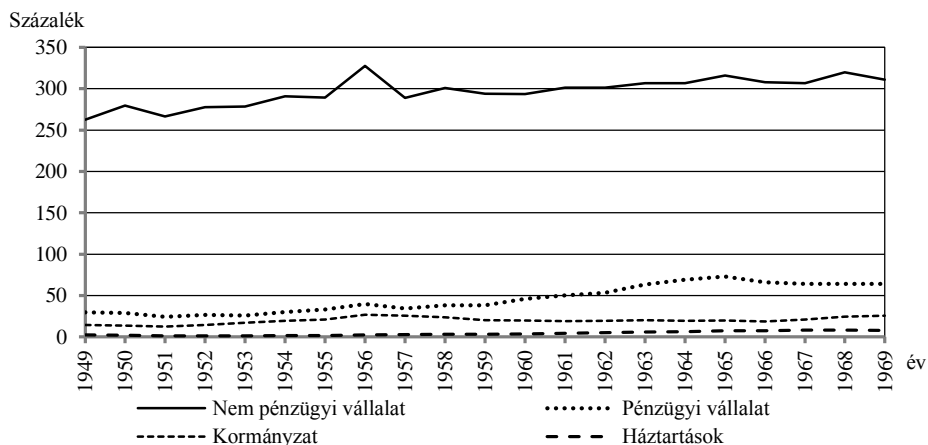
Legnagyobb kötelezettséggel a nem pénzügyi vállalatok szektora rendelkezett, a vállalatok által kibocsátott tulajdonosi részesedések értéke a GDP 230 százaléka körül alakult, az egyéb kötelezettségeké pedig a GDP 50 százalékáról annak 80 százaléka fölé emelkedett a vizsgált húsz év alatt. A nem pénzügyi vállalatok nem konszolidált pénzügyi eszközei az 1940-es és 1950-es évek fordulóján alig haladták meg a GDP 40 százalékát, majd az eszközállomány értéke fokozatosan 68 százalékra nőtt. A szektor nettó tartozása (a nettó pénzügyi vagyon –1-szerese) a GDP 230-250 százaléka körül volt. A pénzügyi vállalatok nem konszolidált pénzügyi eszközei és kötelezettségei a GDP 25-30 százalékát tették ki az időszak elején, az időszak végére ez az arány

65-70 százalék közé emelkedett. (Lásd a 2. ábrát.) A szektoron belül a jegybankon kívüli pénzügyi intézmények mérlegfőösszege a GDP 5-6 százalékáról annak 15 százalékára bővült. Az államháztartás bruttó tartozásai a GDP 14 százalékát jelentették az 1950-es évek elején, később pedig 20 és 26 százalék között ingadozott az adósságmű-tató értéke. A kormányzati szektor jelentős pénzügyi eszközökkel rendelkezett, így nettó pénzügyi vagyona mindvégig a bruttó hazai termék kétszeresét tette ki. A háztartások 1-2 százalékos GDP-arányos tartozásállománya az 1960-as évek végére fokozatosan 8 százalékra emelkedett. A szektor pénzügyi eszközei a bruttó hazai termék 12 százalékáról annak 47 százalékára bővültek húsz év alatt. A GDP-arányos nettó pénzügyi vagyon így 10-ről fokozatosan 39 százalékra változott.

1. ábra. A külfölddel szembeni követelések, illetve a bruttó és nettó tartozások állománya a GDP százalékában

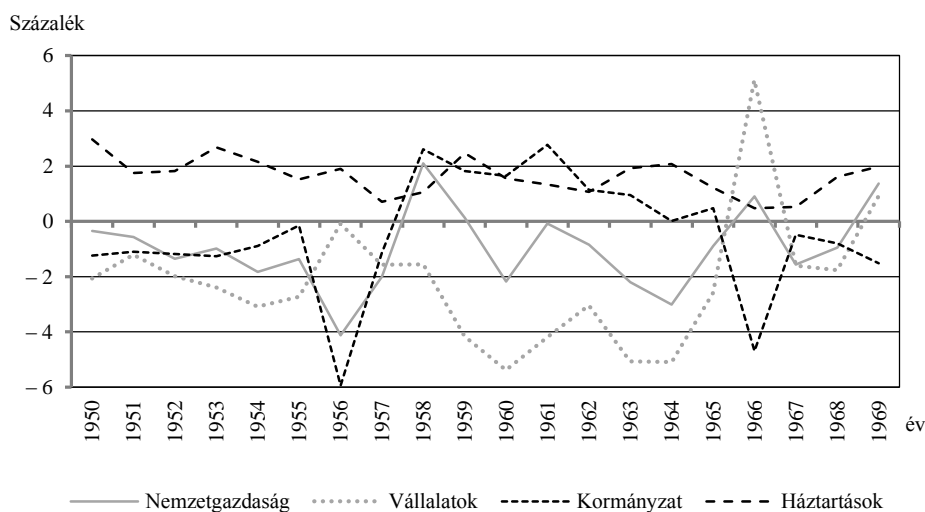

2. ábra. A fő szektorok nem konszolidált kötelezettségeinek állománya a GDP százalékában

A háztartások nettó finanszírozási képessége az időszak első részében viszonylag stabilan a GDP 2 százaléka körül alakult, ezt követően inkább 1 és 2 százalék között ingadozott. (Lásd a 3. ábrát.)

3. ábra. A fő szektorok éves nettó finanszírozási képessége a GDP százalékában

A pénzügyi megtakarítások szintje alapvetően megfelelt a következő évtizedekben tapasztalt szintnek. Összességében az ország finanszírozási igénye a GDP 1 százalékát tette ki a vizsgált időszakban, azonban ez az átlagérték jelentős ingadozások közben állt elő, a külső egyensúlytól való fokozatos eltávolodást korrekciók követték. Nehéz azonban megállapítani, hogy ezekből a kilengésekből mekkora részt magyaráznak a tényleges gazdasági fordulatok és mekkora hányad tulajdonítható az adatforrások hibáinak, a számbavétel hiányosságainak. Mindenesetre ez a változékonyság tükröződik az államháztartás és a vállalatok egyenlegeiben is. Leszámítva az 1956. év sajátosságait, a nem pénzügyi vállalatok nettó finanszírozási igénye 1958-ig a GDP 2 százaléka közelében volt. Ehhez a szinthez az 1960-as évek második felében tért vissza a szektor egyenlege, azt megelőzően inkább a GDP 4-5 százalékát kitevő finanszírozási igény volt jellemző. Ezzel párhuzamosan az államháztartás minimális finanszírozási igénye a GDP 2 százalékáig terjedő többletbe fordult az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején a pénzügyi számlák most összeállított adatai szerint. A két szektor együttes finanszírozási igénye átlagosan a GDP közel 3 százalékát jelentette, amiből közel 2 százalékot finanszíroztak a háztartások és 1 százalékot a külső források.

10. Összegzés

Az ország külső tartozásait 1949-ben elsősorban a háborús jóvátételi, kártérítési kötelezettségek határozták meg. Miközben az örökölt tartozásokat sikerült leküzdeni, új, kereskedelmi jellegű tartozások épültek fel a fokozatosan emelkedő külső finanszírozási igény következtében. A GDP 12-15 százalékaról annak 26-28 százalékig emelkedő bruttó külső tartozásállomány összességében nem nevezhető jelentősnek, kedvezőtlen összetételére és a külső egyensúly hiányából fakadó növekedésére azonban mind a KSH, mind az MNB folyamatosan felhívta az állami vezetők figyelmét. Ugyanakkor a vizsgált időszakban kizárólag devizaforintban megjelenített külkereskedelmi, külső finanszírozási és állományi mutatók – a hivatalos és a kereskedelmi árfolyamok szétartása következtében – egyre kevésbé voltak képesek leírni az ország tényleges pénzügyi helyzetét. Ráadásul az állományi adatok bemutatása és használata az államosítást követően háttérbe szorult. Az 1990-es évektől kezdődően azonban hozzáférhetővé váltak azok a fennmaradt belső tájékoztatók, jelentések, minősített kiadványok, amelyekből az 1950-es és 1960-as években (szűk körben) előállított állományi, vagyoni adatok egy része megismerhető.

Jelen tanulmány arra vállalkozott, hogy a pénzügyiszámla-statisztikában a 2000-es évek közepén megkezdett és 2017-ben az 1970–1989. évekre kiterjesztett adatvisszavezetési folyamatot továbbvigye az 1949 és 1969 közötti időszakra. Ennek keretében lehetőség szerint konzisztens visszamenőleges állományi és tranzakciós idősorokat állítottunk elő a nemzetgazdaság és egyes szektorai vagyonát és finanszírozási folyamatait illetően. A pénzügyiszámla-statisztika fogalmait, kategóriáit és módszereit használtuk az adatösszeállítás során, azonban a rendelkezésre álló információk korlátait figyelembe véve csak egyszerűsített (a fő szektorokra és a főbb instrumentumokra vonatkozó) pénzügyi számlákat tudtunk készíteni. A teljesebb kép megragadásához emellett szükség volt többek között a nem pénzügyi eszközök állományának felülvizsgálatára és a GDP-adatok visszavezetésére is. Az állományi szemlélet erősítésén, a hiányzó vagyommérlegek bemutatásán túl a forgalmi adatok becslése is cél volt, ugyanakkor a bemutatott egyenlegek, szektorális nettó finanszírozási képességek fenn tartásokkal kezelendők, és minden bizonnyal további pontosítást igényelnek.

Forrásjegyzék

ÁLLAMI BIZTOSÍTÁSFELÜGYELET [1988]: *Biztosítási évkönyv, 1988*. Budapest.

ÁRVAY J. [1964]: A nemzeti jövedelem alakulása 1938–1963 között. *Statisztikai Szemle*. 42. évf. 6. sz. 638–703. old.

ÁRVAY J. [1971]: A nemzeti jövedelem és a nettó nemzeti termelés új idősorai (1960–1970). *Statisztikai Szemle*. 49. évf. 6. sz. 563–573. old.

- ÁRVAY J. [1972]: A nemzeti vagyon mérlege. *Statisztikai Szemle*. 50. évf. 8–9. sz. 835–844. old.
- ÁRVAY J. [1989]: A nemzeti vagyon fogalmi rendszere. *Statisztikai Szemle*. 67. évf. 5. sz. 482–501. old.
- BOTOS J. [2004]: *A Magyar Nemzeti Bank története III*. Tarsoly Kiadó. Budapest.
- ÉPÍTŐ-, FA- ÉS MŰANYAGIPARI DOLGOZÓK SZAKSZERVEZETE [1970]: *A magyar társadalombiztosítás fejlődése a felszabadulástól napjainkig. 20 éves a szakszervezeti társadalombiztosítás*. Budapest.
- FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM [1956]: *Jelentés a Minisztertanácsnak a mezőgazdasági termelőszövetkezetek 1955. évi zárszámadásáról*. Budapest.
- FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM [1960]: *Jelentés a Minisztertanácsnak a mezőgazdasági termelőszövetkezetek 1959. évi zárszámadásáról*. Budapest.
- FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM [1963]: *Jelentés a Minisztertanácsnak a mezőgazdasági termelőszövetkezetek 1962. évi zárszámadásáról*. Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [1950–1971]: *Statisztikai évkönyv, 1948–1970*. Budapest.
- KSH [1952]: *Magyarország nemzeti vagyona, 1952*. Budapest.
- KSH [1956]: *Külkereskedelmi és devizahelyzetünk alakulása 1955-ben és az 1949–1955 időszakban*. Budapest.
- KSH [1961]: *A magyar magánkisipar: statisztikai adatgyűjtemény, 1938–1960*. Budapest.
- KSH [1964]: *A készletek és tartalékok statisztikai vizsgálata*. Budapest.
- KSH [1966]: *Nemzetközi pénzügyi helyzetünk, 1961–1965*. Budapest.
- KSH [1970]: *Az állóeszközállomány 1968. évi újraértékelésének főbb eredményei*. Budapest.
- KSH [1971]: *Magyarország nemzeti vagyona 1970. január 1-én*. Budapest.
- KSH [1973]: *Nemzetközi pénzügyi helyzetünk, 1961–1972*. Budapest.
- KSH [1974]: *A nemzeti vagyon és az állóeszközállomány, 1960–1973*. Budapest.
- KSH [1989]: *Népgazdasági mérlegek, 1949–1987*. Budapest.
- KSH [1994]: *Magyarország nemzeti számlái: adatforrások, módszerek és számítások*. Budapest.
- MIHÁLYI P. [2013]: *A magyar gazdaság útja az adósságválságba*. Corvina Kiadó. Budapest.
- MNB (MAGYAR NEMZETI BANK) [1957–1982]: *Economic Bulletin*. Budapest.
- MNB [1971]: *A Közgazdasági főosztály közleményei 21. A költségvetési gazdálkodás és a banktevékenység összefüggéseinek néhány időszerű problémája*. Budapest.
- MNB [1994]: *Árfolyamrendszer és árfolyam-politika Magyarországon (1946–1993)*. MNB Műhelytanulmányok 7. Budapest.
- MNB [2018]: *Magyarország pénzügyi számlái, 1970–1989*. Budapest.
- OTP (ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR) [1969]: *Takarékpénztári Szemle*. 1. sz.
- OTP [1970]: *A lakosság takarékosági szokásai*. Budapest.
- OTP [1971a]: *Az Országos Takarékpénztár a III. ötéves tervben, 1966–1970*. Budapest.
- OTP [1971b]: *Betétek és hitelek, 1970*. (Szolgálati használatra.) Budapest.
- ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR TERV ÉS STATISZTIKAI OSZTÁLY [1967]: *Beszámoló jelentés*. Budapest.
- ORSZÁGOS TERVHIVATAL [1956]: *Az 1956. évi nemzetközi fizetési mérlegről*. Budapest.
- ORSZÁGOS TERVHIVATAL [1961]: *Az 1962. évi nemzetközi pénzügyi mérleg*. Budapest.
- ORSZÁGOS TERVHIVATAL [1965]: *Az 1966. évi nemzetközi pénzügyi mérlegek*. Budapest.
- ORSZÁGOS TERVHIVATAL [1966]: *Az 1967. évi nemzetközi pénzügyi mérlegek*. Budapest.

ORSZÁGOS TERVHIVATAL [1967]: *Az 1968. évi nemzetközi pénzügyi mérlegek*. Budapest.

PETŐ I. – SZAKÁCS S. [1985]: *A hazai gazdaság négy évtizedének története, 1945–1985*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.

PÉNZÜGYMINISZTERIUM [1950–1970]: *Jelentés az állami költségvetés végrehajtásáról, 1949–1969*. Budapest.

SZAKSZERVEZETEK ORSZÁGOS TANÁCSA, TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSI FŐIGAZGATÓSÁG [1987]: *A társadalombiztosítás fejlődése számokban, 1950–1985*. Népszava Lap- és Könyvkiadó. Budapest.

SZÖVETKEZETEK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE [1957]: *Statisztikai évkönyv, 1950–1956*. Budapest.